

Információ és társadalom információtörténeti konferencia

2013. november 21-22.

Nyíregyházi Főiskola

Történettudományi és Filozófia Intézet

Nyíregyháza, Sóstói út 31./B

INFORMÁCIÓ ÉS TÁRSADALOM

Tudományos konferencia
2013. november 21-22.

Nyíregyháza, 2013.

Készült a
Történelem és Barátai Alapítvány
közreműködésével

Szerkesztette: Reszler Gábor

ISBN 978-615-5097-77-5

Kiadja a Nyíregyházi Főiskola
Nyíregyháza, Sóstói u. 31/b.

PROGRAM ÉS SZEKCIÓBEOSZTÁS

A Nyíregyházi Főiskola
Történettudományi és Filozófia Intézete
meghívja Önt az

Információ és társadalom

című tudományos konferenciájára.

Időpont: 2013. november 21-22.

Megnyitó 10.30–10.45

A megjelenteket köszönti **Prof. dr. habil. Jánosi Zoltán** rektor

Helyszín: Nyíregyházi Főiskola D épület 1. körelőadó

Plenáris előadás 10.45–11.15

Z. Karvalics László: Az információtörténelem mint „Nagy Történelem” (Big History)

2013. november 21., csütörtök

Időpont	A szekció helyszín: D. épület 1. körelőadó	B szekció helyszín: B. épület 223. terem	C szekció helyszín: D. épület 2. körelőadó
11.30-12.00	<p style="text-align: center;">Információáramlás I. Szekcióelnök: Z. Karvalics László egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem</p> <p>Óbis Hajnalka: Információtörténeti aspektusok Aurelius Augustinus levelezésében</p>	<p style="text-align: center;">Lokális mentalitás és információszerkezet Szekcióelnök: Kiss Lajos András intézetigazgató, Nyíregyházi Főiskola</p> <p>Cs. Jónás Erzsébet: Az értékmegvonó fordítás társadalomlélektani motiváltsága (Örkény és Jerofejev)</p>	<p style="text-align: center;">Kommunikáció a digitális térben Szekcióelnök: Szoboszlai György Cs. főiskolai adjunktus, Nyíregyházi Főiskola</p> <p>Seres György - Tibenszkné Főrika Krisztina: Szubjektív információtörténet</p>
12.00-12.30	<p>Radek Tünde: Az információközvetítés jellemzői a Magyar Királyságban középkori német nyelvű krónikák alapján</p>	<p>Belicza György: Mentális képek történelmi és információtörténeti vonatkozásban</p>	<p>Weszprémy Gábor: Mobilforradalom Afrikában - A felzárkózás újabb lehetősége</p>
12.30-13.00	<p>Gulyás László Szabolcs: Hírmorzsak az időabroszon. A híráramlás útjai és sebessége a középkori Magyarországon</p>	<p>Eőry Áron: Drozdy Győző memoárjai mérlegen: egy jelentékeny történeti elbeszélő munka információszerkezete</p>	<p>Minya Károly: A digitális írásbeliség jellemzői</p>
13.00-14.00	EBÉD		
14.00-14.30	<p style="text-align: center;">Információáramlás II. Szekcióelnök: Szommer Gábor főiskolai adjunktus, Eötvös József Főiskola</p> <p>Fedeles Tamás: Mennyei és földi kommunikáció. A késő középkori főúri devóció, mint az információáramlás csatornája</p>	<p style="text-align: center;">Vizuális információközlés Szekcióelnök: Slíz Mariann egyetemi tanársegéd, ELTE Bölcsészettudományi Kar</p> <p>Tamás Ágnes: Megrajzolt hírek. Az olasz egység létrejötte és a magyar függetlenség vágya</p>	<p style="text-align: center;">Sajtó és propaganda - az információ publicitása I. Szekcióelnök: Barta Róbert egyetemi docens, Debreceni Egyetem</p> <p>Döbör András: Sajtó és cenzúra a 18-19. századi Magyarországon</p>
14.30-15.00	<p>Aszalós Éva: A „Spanyol út” stratégiai jelentősége a kora újkori Habsburg-Bourbon hatalmi vetélkedésben</p>	<p>Szabó Viktor: A plakát, mint információközlő eszköz a Magyarországi Tanácsköztársaság propagandájában</p>	<p>Klestenitz Tibor: A jubileumi katolikus nagygyűlés és a sajtó - adalékok Széll Kálmán és a nyilvánosság viszonyához</p>

Időpont	A szekció helyszín: D. épület 1. körelőadó	B szekció helyszín: B. épület 223. terem	C szekció helyszín: D. épület 2. körelőadó
15.00–15.30	Illik Péter: Török támadások hírének terjedése a 17. századi Magyar Királyság falvaiban	Mudrák József: Információ átadásának modern eszköze a két világháború közötti időszakban – Hangos filmhíradók („Magyar Világhíradó”)	Czeferner Dóra: „Kávéházakban, klubokban, olvasóköriökben kérjük A Nő és a Társadalom lapot!” Egy periodika a nők egyenjogúságáért
15.30–16.00	Hanny Erzsébet: A magyarországi török háborúk hírei az Ibériai-félszigeten a 17. században (információ útvonala, olvasóközönség)	Hegedűs Szabina: Reneszánsz studiók mint koncentrált információépítészeti objektumok	Drabancz M. Róbert: Egy illúzió fogságában. Kultúra és politikai propaganda a húszas évek második felének magyar sajtónyilvánosságában
16.00–16.30	Információáramlás III. Szekcióelnök: Z. Karvalics László egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem	Kulturális információ: utak és hordozók Szekcióelnök: Fedeles Tamás egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem	Sajtó és propaganda – az információ publicitása II. Szekcióelnök: Reszler Gábor főiskolai tanár, Nyíregyházi Főiskola
16.30–17.00	Hámori Nagy Zsuzsanna: Portai információáramlás a hágai szövetség idején 1625-1627	Szommer Gábor: Növényekhez és állatokhoz kapcsolódó ismeretek kultúrák közötti mozgása a kora újkorban – A Kelet-indiai Társaság szerepe a közvetítésben	Barta Róbert: Modern sajtópropaganda és információáramlás a nemzetközi politikában – W.S. Churchill és Emery Reves
17.00–17.30	Nagy Dóra: Egy törött késtől az erdélyi hivatalos ügyekig – Atyafiság és információáramlás Bornemissza Anna és Teleki Mihály levelezésében	Ugry Bálint: A megismerés és az információszerzés új útjai: a kora újkori magyar útleírások jelentősége az információtörténet számára	Bánszki Hajnalka: A Csehszlovák Áttelepítő Bizottság propagandatevékenysége Nyíregyházán
17.30–18.00	Kovács Teofil: Szilágyi Sámuel peregrinus híradásai	Kujbuszné Mecsei Éva: Interetnikus információk a 18-19. századi Nyíregyházán	Nagy Gábor: Sztrádatól a zsákutcáig: a magyar sajtó 1945 és 1948 között
	Bern Andrea: Egy repülésleállító-parancs útja Budapesttől az Ilovszkojéig – Miért szállt gépbe Horthy István 1942. augusztus 20-án?	Slíz Mariann: A személynév mint az információ forrása	Szűcs László Gergely: A modern bíróság és az átalakuló nyilvánosság – néhány gondolat az NSU-per kapcsán

Időpont	A szekció helyszín: D. épület 1. körelőadó	B szekció helyszín: B. épület 223. terem	C szekció helyszín: D. épület 2. körelőadó
18.00-18.30		Bényei Ágnes: A tulajdonnevek információértéke	
18.30	Kerekasztal-beszélgetés: „Információ - társadalom - történelemtanítás” címmel Helyszín: D. épület 1. körelőadó		
20.00	FOGADÁS		

2013. november 22., péntek

Időpont	A szekció helyszín: D. épület 1. körelőadó	B szekció helyszín: D. épület 2. körelőadó
9.00-9.30	A hatalom információja – információk a hatalomról Szekcióelnök: Szilágyi Zsolt egyetemi tanársegéd, Debreceni Egyetem	Adatrögzítés egykor és most Szekcióelnök: Trembeczki István főiskolai docens, Nyíregyházi Főiskola
9.30-10.00	Árvai Tamás Kristóf: A repetíció információs funkciója az újasszír társadalomban	Rábai Krisztina: Egy 16. századi számadáskönyv információtörténeti tanúságai
10.00-10.30	Buhály Attila: Írásbeliség és hatalmi kommunikáció az ókori kelten: az urartui példa	Hajdicsné Varga Katalin: Információrögzítés és adatfeldolgozás a dualizmuskori irodákban
10.30-11.00	Havas László: Cicero – egy önkéntes politikai száműzött információszerzése a caesari diktatúra idején	Király Sándor: A XX. század első felének statisztikái, mint információforrások a magyar felsőoktatás történetének kutatásában
11.00-11.30	Pálffy Margit: A prédikáció mint propagandaeszköz Orániai Vilmos angliai udvarában	Jakabné Zubály Anna: „Eszmét s élészót röptében a térhez igázni” – a gyorsírás beszédrögzítő funkciója az ókortól napjainkig
11.30-12.00	Szoboszlav György Cs.: 1984. Az amerikai szélsőjobb első lépései a virtuális térben	Gerliczkiné Schéder Veronika: A beszédrögzítés gyakorlatának történeti fejlődése az egységes magyar gyorsírásban
12.00-13.00	EBÉD	
13.00-13.30	Információszerzés és tudásfelhalmozás Szekcióelnök: Kujbushné dr. Mecsei Éva levéltár-igazgató, MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye	Levelezés: a közvetlen információközlés Szekcióelnök: Gulyás László Szabolcs, főiskolai adjunktus, Nyíregyházi Főiskola
13.30-14.00	Madarász Imre: A könyv és az egyéniség kultusza az olasz humanizmus irodalmában	Marton Szabolcs: Galambposta a középkorban (Szentföld, Európa, Magyarország)
	Mester Béla: A gyülekezet, mint olvasóközönség: A nyomtatott prédikáció a magyar reformációban	Czövek Zoltán: Kanizsai László missilis levelei a Mohács előtti évekből

Időpont	A szekció helyszín: D. épület 1. körelőadó	B szekció helyszín: D. épület 2. körelőadó
14.00-14.30	Bartha Ákos: A könyv útja „a néphez”. Hatalmi attitűdök és olvasási szokások egy vándorkönyvtár (1936-1949) példáján keresztül	Mohácsi Endre: A levél, mint információforrás a 17. század elején. Nagylúcei Dóczy András szatmári főkapitány levelei Thurzó György nádorhoz
14.30-15.00	Vincze Tamás: Akik az érvényesülés és elismerés reménye nélkül váltak tudásfelhalmozóvá: a „magántudós”-jelenség hazánkban	<p style="text-align: center;">Az információ percepciója</p> <p style="text-align: center;">Szekcióelnök: Mester Béla főiskolai docens, Nyíregyházi Főiskola</p> Kiss Lajos András: Szignál – információ – jel értelem: Georg Klaus szemiotikájának alapfogalmai
	<p style="text-align: center;">Tájékoztató és információáramlás</p> <p style="text-align: center;">Szekcióelnök: Reszler Gábor főiskolai tanár, Nyíregyházi Főiskola</p>	
15.00-15.30	Rákóczi István: Információ palimpszeszt: portugál források a Szent Liga magyarországi háborújának eseményeiről	Trembeczki István: A környezeti krízis globális percepciójának dilemmái és paradoxona
15.30-16.00	Hegyi Ádám: „... a bé küldött informationak vélünk való nem közlése...” A Békési Református Egyházmegye vezetőinek szerepe az információk akadályozásában és engedélyezésében a 18-19. század fordulóján	Varga Rita: Az idegen, az információ nélkül konstruált entitás
16.00-16.30	Vörös Boldizsár: Információk egy fiktív esetről – magyar és szovjet közegben. Guszev kapitány és társainak ügye történettudományi munkákban az 1940-1980-as években	Tánczos Péter: Reveláció, komplikáció és perszeveráció – A filozófiai szubverzió informatív funkciója
16.30-17.00	Rácz Márk: Az egyetemi és politikai információk akadályozása valamint engedélyezése a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Marxizmus-Leninizmus Intézetében 1966-89 között	Kürti László: A gondolatok mindenhatósága

Árvai Tamás Kristóf

(Interdiszciplináris Doktori Iskola Ókortörténeti Program, Pécs)

A REPETÍCIÓ INFORMÁCIÓS FUNKCIÓJA AZ ÚJASSZÍR TÁRSADALOMBAN

Az információtovábbítás alapvető kommunikációs szabálya a redundancia. Az adó fél egy adott információt lehetőleg minél több kommunikációs csatornák igyekszik továbbítani a vevő felé, így biztosítva üzenete célba érkezését. Habár ez a szabály minden társadalomban jelen levő kommunikációra érvényes, különösen hangsúlyos orális kultúrákban. Az írás rengeteg energiát spórol avval, hogy az információkat – tértől és időtől függetlenül – visszakereshetővé teszi. Éppen a visszakereshetőség hiánya teszi szükségessé, hogy archaikus társadalmak kommunikációjuk minden szintjén repetitív módon közvetítsék üzenetüket. Az információ nem külső, az embertől elidegenített adathordozókon kerül rögzítésre (papirusztekercs, kódex, nyomtatott könyv, digitális fájl stb.), hanem az emberi elmében. Ennek érdekében az információnak könnyen emlékezhetőnek kell lennie, amit a kommunikáció redundanciája segít elő.

A mezopotámiai kultúrákat mi elsősorban filológiai emlékekből ismerjük (gazdasági dokumentumok, levelezések, szerződések, királyfeliratok stb.). Ez azt a benyomást kelti, hogy ezek a társadalmak alapvetően írásos társadalmak voltak. Tudatosítani kell, hogy a bonyolult írást csak egy szűk intellektuális elit sajátította el, nem befolyásolva a társadalom alapvetően orálisan működő jellegét. Jól átszűrődik ez magukon az írásos feljegyzéseken is. Mivel természetesen hangfelvétel nem áll rendelkezésünkre ezekből a kultúrákból, az orális társadalmakban hangsúlyos redundancia-elvek – paradox módon – elsősorban a filológiai dokumentumokon keresztül vizsgálhatjuk.

Az újasszír társadalomban elsősorban a hatalom irányából érkező információkról alkothatunk magunknak képet. Épületek, hatalmi szimbólumok önmagukban is üzenetet hordoznak, és struktúrájukban éppúgy redundánsak, mint a szóveges információk. Legszembetűnőbb a királyfeliratok tárják fel az asszír információközlés módját. A szövegek értelmezéstörténetében egészen az 1980-as évekig úgy gondolták, hogy a hatalom a király politikai és hadászati teljesítményeiről kíván információkat közölni (ez egy

tipikusan írásos társadalom megközelítése). Csak ez után kezdtek fölfigyelni arra, hogy ezek a királyfeliratok egészen más funkciót tölthettek be a korabeli (alapvetően orális) társadalomban – és erre éppen a szövegeket átható repetíciós elemek a legjobb bizonyítékok. Az asszír királyfeliratokban fellelhető repetíció funkcióját kutatásomban öt szempontból próbálom meg szegregálni: (1) kommunikációs funkció; (2) mágikus funkció; (3) ideológiai funkció; (4) narratív funkció; (5) normaképző funkció. Ez alapján kirajzolódik, hogy milyen üzenetet kívántak közvetíteni a kortársaknak ezek a királyfeliratok.

Aszalós Éva

(Nyíregyházi Főiskola, Történettudományi és Filozófia Intézet,
Történettudományi Intézeti Tanszék)

A „SPANYOL ÚT” STRATÉGIAI JELENTŐSÉGE A KORA ÚJKORI HABSBURG-BOURBON HATALMI VETÉLKEDÉSBEN

A kora újkori Európában a korai modern államok diplomáciai hálózatuk, új típusú bürokráciájuk és hivatásos zsoldoshadseregeik révén birodalomépítő, nagyhatalmi státuszra törekvő hatalmi politikát folytattak. A tájékoztatás és a jól tájékozottság az érdekérvényesítések fontos eszközévé vált. Mivel 1555–56-ban a Habsburg Birodalom két ágra szakadt, II. Fülöp Spanyol Birodalmában a területek szétszórtsága, az óriási távolságok következtében a körbezárt „természetes ellenség”, Franciaország területe nem szolgálhatott sem a futárszolgálat, sem a váltók és nemesfém, továbbá a katonák mozgatása szempontjából sem közvetítő közegnek. Viszont a németalföldi szabadságharc (1566–1609) és a holland-spanyol háború (1621–1648) miatt az itáliai erődökben állomásozó kasztíliai-itáliai katonák Brüsszelbe és a Német-római Birodalomba vezénylését logisztikai szempontból meg kellett oldani. A Milánóban összpontosított haderőt a Sully hercege által elnevezett „Spanyol úton” (le chemin des espagnols) irányították Németalföldre, 1609 után Spanyol-Németalföldre; tehát az 1528-tól a Habsburgok szövetségesének számító Genovai Köztársaságból kiindulva a Savoyai Hercegségen, Franche-Comtén és Lorraine Hercegségen keresztül. Elsőként Alba hercege ezen az útvonalon 1567-ben 8795 katonát vezényelt Milánóból Brüsszelbe. Az Alpok térségében (Piemont, Savoya) és Itáliában a hatalmi helyzetében 1559 után meggyengült Francia

Királyság IV. Henrik uralkodása alatt tudatosan törekedett a Spanyol út lezárására a Savoyai hercegségben és Franche-Comtéban. XIII. Lajos uralkodása alatt nem csupán a Mantovai örökösödési háború (1627–1631) bizonyítja azt, hogy a hadsereg felvonulási útvonalainak blokkolása egyben a királyság keleti határainál és Itália felé „kapuk” nyitását is eredményezte a spanyol Habsburgokkal szemben a defenzív és offenzív hadműveletek számára. Richelieu az 1631–34 közötti francia-spanyol hidegháborús időszakban Elzász és Lorraine francia megszállásával, Breisach és Valtellina fölötti ellenőrzés megszerzésével nemcsak a Spanyol utat, hanem a Tirol felé vezető elterelő katonai útvonalat is le akarta zárni.

Bánszki Hajnalka

(Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára,
Nyíregyháza)

A CSEHSZLOVÁK ÁTTELEPÍTŐ BIZOTTSÁG PROPAGANDATEVÉKENYSÉGE NYÍREGYHÁZÁN

Az 1946. február 27-én aláírt csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény értelmében a március 4. és április 14. közötti hat hét állt a csehszlovák fél rendelkezésére, hogy elvégezze a toborzást a magyarországi szlovákság körében. A meggyőzés a Csehszlovák Áttelepítési Bizottság (CSÁB) feladata volt. A CSÁB-ot budapesti székhellyel már az egyezmény aláírása előtt, 1946. február 15-én létrehozták. Az országot tizenhat körzetre osztották, a központi és területi bizottságokon túl repülőbrigádokat alakítottak, amelyek ott teljesítettek szolgálatot, ahol éppen szükség volt kiegészítő munkájukra. Az egyezmény függeléke alapján minden településen kétszer tarthattak toborzó gyűlést, ahol szlovákul vagy csehül beszélhettek.

A propaganda eszköze lett a Szlávok Antifasiszta Frontjának lapja, a Sloboda is, a Magyar Rádió pedig kötelező műsoridőt biztosított a lakosságcsere ügyeinek. A bizottság működésének eredményességét mutatja, hogy vártnál több, 92 390 fő jelentkezett áttelepülésre. A csehszlovák felmérések négy és fél ezer jelentkezőre számítottak Nyíregyházán és környékén. De az eredmények túlszárnyalták a vártakat: az első összesítés szerint 6040 fő jelentkezett, azonban még

1947-ben a jelentkezőknek több mint felét, 3415-öt (51,85%) érvénytelenítették.

A toborzási időszak leteltével a CSÁB helyi kirendeltségei továbbra is működtek. Feladatuk volt az áttelepítésre jelentkezők felkészítése és segítése. A jelentkezési időszak letelte után minden rendelkezésükre álló eszközzel igyekeztek a már jelentkezőket elhatározásuk mellett megtartani, a túl szépnek hangzó ígéretekkel elcsábított emberek ugyanis könnyen visszavonhatták jelentkezésüket. Az előadásban a bizottság Nyíregyházán végzett munkájának elemzésére teszünk kísérletet a rendelkezésükre álló magyarországi és szlovákiai levéltári források és a korabeli sajtó felhasználásával.

Barta Róbert

(Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történelmi Intézet)

MODERN SAJTÓPROPAGANDA ÉS INFORMÁCIÓÁRAMLÁS A NEMZETKÖZI POLITIKÁBAN – W.S. CHURCHILL ÉS EMERY REVES

Az előadás Emery Reves (Révész Imre) politikai és üzleti karrierjét vizsgálja az 1920-as évek elejétől az 1960-as évekig, különös tekintettel a W. S. Churchill-hez fűződő sokrétű kapcsolatrendszerre. A magyar származású Emery Reves (1904. Bácsföldvár – 1981. Montreux) újságíróként, üzletemberként és a későbbiekben Churchill irodalmi ügynökékként vált híressé. Üzleti vállalkozása (Cooperation Press Service) volt a legfőbb európai és amerikai terjesztője Churchill cikkeinek, írásainak. 1941-től Reves az USA-ban tevékenykedett, ahol a későbbiekben nagy sikerrel adta ki a brit államférfi háborús memoárját. 1945 után Reves a brit politikus egyik legfontosabb üzleti partnerévé és bizalmasává vált. A gyümölcsöző üzleti kapcsolatrendszer így személyes barátsággá érett.

Reves pályája, tevékenysége és munkássága jórészt ismeretlen a hazai történetírásban, noha személyes levelezésének egy része már megjelent angol nyelven. Az előadás célja Churchill és Reves sajtó- és propagandatevékenységének bemutatása, sokoldalú együttműködésük felvázolása, s mindezek beillesztése a korabeli nemzetközi viszonyokba és kapcsolatrendszerbe. Reves két önálló munkája (Democratic Manifesto – 1942, The Anatomy of Peace – 1945) a nemzetközi föderalista mozgalmak alapműveivé váltak. Emery Reves a második

világháború utáni föderalista irányzatok egyik alapítója. Legfőbb célkitűzése egy nemzetközileg legitimált világkormány létrehozása és működtetése, számos befolyásos politikust és gondolkodót inspirált és inspirál a mai napig.

Az előadás bemutatja, hogy egy magyar származású világpolgár hogyan épített fel egy nemzetközi sajtóbirodalmat, mely világszerte ismertté tette Churchill nevét, a demokratikus értékeket védő írásait és eszméit. Churchill és Reves közös tevékenysége, kapcsolatrendszerük jól bizonyítja, hogy az üzleti tevékenység politikai hatalommal és nemzetközi sajtóbefolyással ötvözve időnként a nemzetközi viszonyok alakulását is befolyásolhatja.

Bartha Ákos

(PhD, Debrecen)

A KÖNYV ÚTJA „A NÉPHEZ”

**HATALMI ATTITÜDÖK ÉS OLVASÁSI SZOKÁSOK EGY VÁNDORKÖNYVTÁR
(1936–1949) PÉLDÁJÁN KERESZTÜL**

Tervezett előadásomban a sárospataki faluszeminárium (1931–1951) vándorkönyvtár- és újságakcióján keresztül szeretném illusztrálni, értelmezni a magyarországi falusi/tanyasi közösségek olvasási szokásait és lehetőségeit 1936 és 1949 között. Ez a speciális időkeret – vagyis a pataki akció aktív időszaka – lehetőséget nyújt többféle 20. századi politikai rendszer „népi” attitűdjének a vizsgálatára, hiszen a nyilas uralomba torkolló Horthy-kurzustól a koalíciós időszakon át egészen a sztálinista diktatúráig követhetjük nyomon a „korszellem kéznyomait”. Emellett azonban a vándorkönyvtári ládákból kiküldött kötetek egy határozott kontúrú, tradicionális egyházi intézmény – a Sárospataki Református Kollégium – ideológiai üzeneteit, szemléletét is legalább ilyen mértékben közvetítették, más szellemi áramlatok mellett (pl.: népi mozgalom). A különböző attitűdök, elvárások, hatások összetett hálózata rajzolódik ki tehát a vándorkönyvtár jól dokumentált, a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeinek Adattárában fellelhető irataiból, valamint a különböző visszaemlékezésekből és szakmunkákból.

Prezentációmban a következő kérdésekre keresem a válaszokat: milyen szerepet töltött be „az írás” (pl.: Biblia, könyv, újság,

kalendárium) a tradicionális paraszti kultúrában és milyen változásokon ment át ez a viszony a tárgyalt időszakban? Mennyire volt szerves része a „másodlagos szóbeliség hajnalán”* (vagyis a 20. század első felében) ez a fajta információszerzési/tanulási metódus a vidéki életközösségeknek? Miről vallanak a pataki vándorkönyvtárak könyvlistái: mennyiben tudta az adott politikai rendszer kanalizálni általuk ideológiai üzeneteit? Vagy netán a Kollégium több évszázados szellemisége bizonyult erősebbnek? Miről vallanak a kiviteli naplók: mit olvasott szívesen a célközönség? A válaszok megtalálásához a sárospataki dokumentumok mellett a népi szociográfiák témába vágó megállapításait, illetve a kulturális antropológia, a xenológia és politikafilozófia eredményeit és megközelítési módjait is mozgósítanám.

* Walter J. Ong kifejezése. Lásd: Írásbeliség és szóbeliség: A kommunikációs technológiák története Homérosztól Heideggerig. Szerk. Nyíri Kristóf, Szécsi Gábor. Áron. Budapest, 1998., valamint Ong, Walter Jackson: Szóbeliség és írásbeliség: a szó technológiázása. Gondolat. Budapest, 2010.

Belicza György
(Debreceni Egyetem)

MENTÁLIS KÉPEK TÖRTÉNELMI- ÉS INFORMÁCIÓTÖRTÉNETI VONATKOZÁSBAN

Korábbi kutatásaim során Sajóalgócon a Horthy-korszakban született lakosokkal készítettem interjúkat, amelyekből egyéni életutak rajzolódnak ki. Az interjúalanyok közlése által körvonalazódnak a fiktív és vérségi rokon kapcsolathálók, a közösség mindennapjaiban szerepet játszó események (pl. búcsúk, bálók), illetve szokások (étkezés, viselet, munkavégzés formái – ezen utóbbiak már etnográfiai szempontból sem jelentéktelenek, interdiszciplinaritásra utalnak) és az egyéni élettapasztalat: a megélt gyermekkor és ifjúkor. Az interjúk mindezeket túl felhasználhatóak a falu életében meghatározó gazdasági- és társadalmi folyamatok elemzéséhez is. A posztmodern történetírás egyik eszközével, az oral history felhasználásával lehetőség nyílik az agencia-kutatásra. Az interjúk során elhangzott információk sokasága pedig egyfajta „korképet” fest, amely a levéltári forrásokból nem konstruálható meg. (A megfelelő forráskritika alkalmazása természetesen nem maradhat el.) Az elkészített interjúkban foglaltak szemléltetéséhez mentális térképeket használok fel. Ezek eltérést

mutatnak (bár nem függetleníthetők) a földrajzi értelemben vett térképektől, amelyeket a fizikai tér, a környezet elemei határoznak meg. A mentális térképeken láthatóvá válnak azok a társadalmi terek, amelyeket a falu lakói leginkább használtak, és amelyekre számos tényező (pl. rokoni-szomszédsági kapcsolatháló, egyes helyszínek funkcionális szerepe) gyakorolt hatást. A lokális mentalitás nyilvánvalóan mikroszintű elemzésekkel válik láthatóvá, így előadásomban mikrotörténeti szemlélet dominál.

Bényei Ágnes

(Nyíregyházi Főiskola, Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Magyar Nyelvészeti Intézeti Tanszék)

A TULAJDONNEVEK INFORMÁCIÓÉRTÉKE

A konferencia megadott témái közül a „Nyelv mint a legfőbb információforrás” témakört választottam. A tulajdonnevek a szókinccsen belül egy különleges csoportot alkotnak. Nyilván az információs értékük különböző lehet, függően attól, hogy személynévről, családnévről, földrajzi névről vagy pl. intézménynévről van-e szó. A névkinccs tekintetében az előadásban inkább a történeti névanyagra helyezném a hangsúlyt, azon belül is elsősorban a település- és egyéb földrajzi nevekre. A helynevek nagyon sok információt árulnak el a település névadáskori állapotáról, az akkori lakosságról, a tulajdonviszonyokról, vagy akár az akkori jellegzetes növény- és állatvilágról. Bár ezek a tényezők a település története során megváltozhattak, a korabeli állapot rekonstruálásakor fontos információval szolgálhatnak, így a nyelvtudomány, a névtan a történelem segédtudományaként szerepelhet ilyen esetekben. Néhány példát mutatnék be abból, amikor fény derülhet olyan információkra, amelyeket az oklevelek nem rögzítenek ugyan, a nevek elemzése alapján viszont valószínűsíthetőek.

Bern Andrea

(Terror Háza Múzeum, Budapest)

EGY REPÜLÉSLEÁLLÍTÓ-PARANCS ÚTJA BUDAPESTTŐL ILOVSKOJÉIG – MIÉRT SZÁLLT GÉPBE HORTHY ISTVÁN 1942. AUGUSZTUS 20-ÁN?

1942. május 1-jén Horthy István, a magyar kormányzó 38 éves fia – akit nem sokkal korábban az ország kormányzó-helyettesévé választott a parlament –, megkezdte frontszolgálatát a Magyar Királyi 2. Honvéd Hadsereg 1/1 repülőszázadának kötelékében tartalékos főhadnagyi rangban. Az egység három hónapi felkészülést követően július 3-án települt ki Kurszkba, ahonnan az elkövetkező néhány hétben a front előrenyomulását követve költözött egyre keletebbre, Sztarij Oszkol, majd Ilovskoje települések repülőbázisaira.

A magyar kormányzó-helyettes számos elsővonalbeli légi harcban részt vett, két ízben is szembekerült sokszoros túlerővel, s tért haza repülőterére jórészt csupán szerencséjének köszönhetően. Ezeknek a bevetéseknek a híre késedelem nélküli intézkedésre készítette a budapesti minisztertanácsot. 1942. augusztus 11-én Kállay Miklós miniszterelnök a következő javaslatot terjesztette kabinete elé:

„...A kormány tagjai a Főméltóságú Kormányzó úr elé terjesztik kérésüket, hogy a Kormányzó-helyettes Úr Főméltósága helyeztessék át a tűzvonalból, és frontszolgálatát földi csapatosteknél, a hadseregparancsnokságon folytassa.”¹ A javaslatot a kabinet egyhangúlag elfogadta, és az államfő elé terjesztette, aki vonakodva bár, de aláírta fia repülőtishti frontszolgálatának felfüggesztését. Így a visszahívó-parancs a Kormányzó Katonai Irodája, a honvédelmi miniszter és a vezérkari főnök együttes utasításaként indult a frontra, még a kormányhatározat megszületésének napján. A hivatalos szolgálati út szerint a rendeletnek Jány Gusztáv hadseregparancsok, András Sándor repülődandárparancsnok, Csukás Kálmán repülőosztályparancsnok és Szabó Mátyás repülőszázadparancsnok kezén áthaladva kellett eljutnia az érintetthez, Horthy István repülő-főhadnagyhoz. A parancs azonban frontra érkezte után több mint egy hétre elakadt. Horthy István főhadnagy augusztus 19-én vette kézbe a repülésleállító-határozatot, közvetlen felettesei pedig ennél is egy nappal később.² Mire azonban az utasítás a kormányzó-helyettes közvetlen parancsnokaihoz megérkezett, ő már fél napja halott volt. 1942. augusztus 20-án hajnalban bevetésre indulva gépével dugóhúzóba fordult, egy horhosnak ütközött, és életét vesztette.

Előadásom azt a kérdést vizsgálja, kinek a kezén, mikor és mi okból akadt el 1942. augusztus 11. és 1942. augusztus 17. között a tartalékos repülő-főhadnagyi rangban szolgáló közjogi méltóság visszahívó parancsa.³

¹ MOL K27, Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek, 1942. augusztus 11.

² MOL, K27, Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek, 1942. augusztus 20.

³ Ami az András-naplóból meg (nem) tudható. In: Hadtörténeti Közlemények, 2000/1. 147. o.

Buhály Attila

(Nyíregyházi Főiskola, Történettudományi és Filozófia Intézet,
Történettudományi Intézeti Tanszék)

ÍRÁSBELISÉG ÉS HATALMI KOMMUNIKÁCIÓ AZ ÓKORI KELETEN: AZ URARTUI PÉLDA

Az ókori kelet egészét tekintve a Kr.e. I. évezred első felében egyedül a kelet-anatóliai térség az, ahol az ékírásos írásbeliség újonnan jelenik meg, mint kommunikációs forma. A Kr.e. 830 körül kialakuló urartui államról van szó, amely – mint közismert – első írásos emlékei létrehozásában a nagyjából egy nemzedékkel korábbi II. Aššur-nasir-apli-korabeli asszír tradíciót veszi alapul (G. Wilhelm: *Urartu als Region der Keilschriftkultur*=Haas, V. (szerk.): *Das Reich Urartu: Ein altorientalisches Staat im 1. Jahrtausend v. Chr.* Konstanz 1986: 95-113), és legfőképpen, sőt a Kr.e. 680-as évekig kizárólag uralkodói tetteket, illetve rendeleteket közreadó sztélé- és sziklafeliratokban ölt testet. Előadásunk elsősorban azt a kérdéskört járja körbe, hogy ezek a feliratok milyen szerepet játszottak/játszhattak az urartui állam „menedzselésében”. A téma információ-történeti központú megközelítése azonban talán több olyan kérdésben is orientálhatja a kutatókat, amelyek az Urartu-kutatás fehér foltjai: ilyen például az állam pusztulása, vagy az, hogy létezett-e, létezhetett-e urartui „kulturális identitás”?

Czeferner Dóra

(Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar)

„KÁVÉHÁZAKBAN, KLUBOKBAN, OLVASÓKÖRÖKBEN KÉRJÜK A NŐ ÉS A TÁRSADALOM LAPOT!”

EGY PERIODIKA A NŐK EGYENJOGÚSÍTÁSÁÉRT

A nyugati nőmozgalmak már a 19. század közepén felismerték, hogy eszméik hatékony terjesztéséhez folyóiratok megjelentetésére van szükség. Az 1890-es években szerveződő magyarországi nőegyleteknek azonban egészen a 20. század első évtizedéig nem volt fóruma, illetve rendszeresen kiadott hivatalos orgánuma. Elsőként Bedy-Schwimmer Róza és Glücklich Vilma fogalmazták meg, hogy „a magyar nőmozgalom tovább nem tengődhet angol, német és francia feminista lapokon, amelyeket magyar szaklap hiányában járattak mindazok, akik a mozgalom iránt érdeklődtek.” A két hölgy vezetése alatt szerveződött 1904-ben a Feministák Egyesülete, mely egy folyóirat elindítása mellett azt is célul tűzte ki, hogy a „gyengébb nem” jogait mind gazdasági, mind pedig politikai és társadalmi téren képviselni fogja. Az egyesület 1906-ban már ki is adta hivatalos Értesítőjét, melyet 1907 és 1913 között A Nő és a Társadalom címen Budapesten publikáltak. A kiadvány rendkívül fontos szerepet játszott a fővárosi és vidéki nőegyletek közötti kapcsolattartásban, jelentősen megkönnyítve ezzel az egyesületek közötti kommunikációt és információáramlást.

Az előadásban a hazánkban közzétett első feminista folyóirat létrejöttének és hét éves működésének körülményeit mutatom be. Ezen kívül a következő kérdésekre keresem a választ: milyen publicitást kapott a periodika, továbbá hány előfizetője volt? Kik tartoztak a lap olvasótáborához? Eljutott-e a folyóirat a vidéki városokba (s ha igen, akkor mely központokba?), vagy csak a fővárosban árusították? Reális lehetett a szerkesztőség azon célkitűzése, mely szerint társadalmi hovatartozásuktól függetlenül minden nőt meg kívánnak szólítani? A fentiek mellett vizsgálom azt is, hogy a szerkesztőbizottság, illetőleg a lapban cikkeket közlő szerzők mennyire voltak képesek hatékonyan fellépni a nők polgári és politikai egyenjogúsításának előmozdítása érdekében.

Czövek Zoltán

(Debrecen)

KANIZSAI LÁSZLÓ MISSZILIS LEVELEI A MOHÁCS ELŐTTI ÉVEKBŐL

Az uralkodói udvarok a középkor legfontosabb információs központjai voltak, de a hírek áramlásában természetesen a főúri-főpapi udvarok is rendkívül nagy szerepet tölthettek be. A fejedelmeknek, nagyuraknak szükségképpen jól értesültnek kellett lenniük, bármilyen sokba került is ez, hiszen másképp nem tudták volna gyakorolni hatalmukat. Az arisztokraták idejük tekintélyes részét töltötték a fővárosban, a király közelében. Itt részesei lehettek a nagypolitika alakításának, értesülhettek az ország egész területén történt dolgokról és külföldi eseményekről. Olyan fontos személyekkel találkozhattak, akikkel másutt aligha. Persze nem kizárólag a fővárosban időztek a nagyurak, amikor távol voltak székhelyüktől (rezidenciájuktól), hanem sok más helyen is lehettek. Meglátogatták távolabbi birtokaikat, esetleg rokonaikat, de ha valamilyen köztisztviséget, méltóságot viseltek, akkor még többet kellett utazniuk, még több időt kellett otthonuktól távol tölteniük. Eközben tartották a kapcsolatot otthon maradt családtagjaikkal, beszámoltak nekik arról, mivel foglalatostkodnak és milyen érdekes híreket tudtak meg. Emellett uradalmi tisztviselőiket ellátták utasításokkal. Időnként természetesen otthonról is kaptak üzenetet. Fő helyen kell számolnunk továbbá a legkülönbözőbb közszereplőkkel, tisztviselőkkel, hivatalnokokkal, egyházi személyekkel és testületekkel, városokkal, nem rokon főurakkal, nemesekkel zajló információcserével, mely nagyban fokozódott akkor, ha az úr köztisztviséget töltött be. Mindez persze a kései középkorban már nem jelentett mást, mint nagy levelezést, sűrű követjárást.

Az egykor keletkezett főúri misszilis leveleknek mára csak nagyon kis töredéke maradt fenn, mivel ezeket általában kiselejteztették az urak a levéltárukból, aminek oka az, hogy ezeknek az irományoknak nem volt jogbiztosító szerepük, így megőrzésük feleslegesnek tűnt. Ez igaz a Kanizsai László leveleinek esetében is. A kevés fennmaradt misszilis szinte kivétel nélkül a Kanizsaiak gazdag archívumában található, mely viszonylagos épségben maradt ránk a Magyar Kamara levéltárába került Nádasdy-archívum részeként.

Cs. Jónás Erzsébet
(Nyíregyházi Főiskola)

**AZ ÉRTÉKMEGVONÓ FORDÍTÁS TÁRSADALOM-LÉLEKTANI MOTIVÁLTSÁGA
(ÖRKÉNY ÉS JEROFEJEV)**

A fordítás a nyelv variativitásán alapuló szinonimaválasztás kérdése. A fordító stílustulajdonításától függően gyakran többlet vagy hiány keletkezik a fordításban, amelyet más helyen esetleg kompenzálhat a célnyelvi szöveg. Az értéktelített vagy értékmegvonó műfordítások fordításstilisztikai elemzését szépirodalmi művek magyar-orosz, orosz-magyar átültetésében vizsgáljuk. Örkény Egyperces novellái orosz tolmácsolásban, illetve V. Jerofejev: Férfiak című magyarul megjelent kötete jó példa a fordítások ilyen típusú nyelvhasználati sajátosságaira. A fordítás interkulturális termék, amely a nyelvi potenciál és szociokulturális tényezők által meghatározott folyamat során jön létre. A fordítások és az újrafordítások létrejöttét a szöveg perspektívaeremtő, jelentésképző elemeinek hatására a fordítónak, mint befogadónak és közvetítőnek mentális szövegértelmezése indítja el. A fordító egyszerre figyel a szerzőre, saját konnotációira és a célnyelvi olvasó recepciójára.

Az értékmegvonó fordítás nem csupán a fordító egyéni szövegértelmezése nyomán, hanem az adott kor társadalmi közvélekedésének lélektani motivációja alatt is létrejöhet. Az információ, amelyet a mű közvetít, olykor a célnyelvi befogadói közösség hivatalos vagy csupán sugallt értékrendjéhez, elvárásaihoz igazodik.

A 20. század második felében a második világháborút idéző magyar nyelvű irodalom többek között Örkény nevéhez fűződik. Egyperceseit lefordították orosz nyelvre is. Tatyjana Voronkina 2000-ben készült fordítása helyenként még mindig magán viseli a szovjet időszak kategorikus értékítéletét. A kor groteszk ábrázolása veszteséggel kerül az orosz olvasó kezébe, amikor például a fordító a német katonát csak kegyetlen fasiszta minősítéssel tudja elképzelni, s nem figyel az eredeti mű nyelvi megoldásainak finom distinkcióira. Ugyanígy értékmegvonó magyar fordításában Gy. Horváth László is, amikor a posztszovjet időszak önkritikus orosz ábrázolásában (Jerofejev) – a hazai rendszerváltás fokozott szovjetellenességének hatására – az eredeti szövegnél is elmarasztalóbb jelzőket alkalmaz helyenként az 1998-ban megjelent egyik írás magyar szövegváltozatában.

Döbör András

(Szegedi Tudományegyetem, Juhász Gyula Pedagógusképző Kar)

SAJTÓ ÉS CENZÚRA A 18-19. SZÁZADI MAGYARORSZÁGON

PhD-dolgozatomban egyrészt a felvilágosodás és reformkori magyar nyelvű sajtó, azon belül is a politikai hírlapírás történetének és a kormányzati sajtópolitika összefüggéseinek, másrészt a Jelenkor című reformkori hírlap kulturális, társadalmi és politikai szerepének vizsgálatát szeretném bemutatni a sajtótörténet új, társadalomtörténeti szempontú, analitikus kutatási irányának megfelelően, amely képessé válhat hozzáadott értékkel szolgálni a hagyományos, a tartalmat ismertető, a kulturális-társadalmi kontextust mellőző sajtótörténeti felfogáshoz képest. Ez a módszer új szempontok, elemzési módok, valamint források kutatásba történő bevonását jelenti.

Konferencia-előadásomban e kutatómunka egy szegmensét bemutatva igyekszem felvázolni a magyarországi könyv- és sajtócenzúra kialakulásának történetét, kiemelten vizsgálva a 18-19. század fordulójára jellemző viszonyait, működési elvét, legfőbb rendeleteit, hiszen a felvilágosodás és reformkori magyar sajtó nem vizsgálható ezen „környezeti tényező” hatásainak ismerete nélkül.

A felvilágosult abszolutista kormányzati rendszer, mint az egyre inkább Európa perifériájára szorult, elmaradott Habsburg Birodalom felzárkózási kísérlete az állam korszerűsítése révén, központi gondolatává tette a „közjót”, amit az államnak és tisztségviselőinek, valamint az uralkodónak szolgálnia kell, valamennyi alattvaló boldogítására. A kormányzat és az állam közvetlenül beavatkozott tehát a társadalom minden területén, ellenőrzése alá vonva azt. A reformok végrehajtásában mind Mária Terézia, mind 1765-től társuralkodója és későbbi örököse, II. József fontos szerepet szánt a sajtónak és a cenzúrának. Mint ahogyan neoabszolut kormányzati rendszere megszilárdítását látta a megfelelő sajtópolitikában és cenzúrában I. Ferenc és Metternich kancellár is. A bécsi felvilágosult abszolutista és jozefinista sajtópolitika, majd a „konzervatív fordulat” nagy hatással volt a magyar cenzúra viszonyok átalakulására. Mária Terézia uralkodásától kezdve fokozatosan ment végbe az a folyamat, melynek során a jezsuiták kezében lévő, államilag is támogatott felekezeti cenzúra helyébe, egy központosított állami cenzúra lépett, a mindenkori bécsi kormányzat politikájának szerves részét képezve.

Drabancz M. Róbert

(Nyíregyházi Főiskola, Társadalom- és Kultúratudományi Intézet)

EGY ILLÚZIÓ FOGSÁGÁBAN. KULTÚRA ÉS POLITIKAI PROPAGANDA A HÚSZAS ÉVEK MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR SAJTÓNYILVÁNOSÁGÁBAN

Veszélyben a magyar kultúra, írta Hornyánszky Gyula a Társadalomtudomány című lapban. A szerző fejtegetésében a nagy háború utáni összeomlás politikai zűrzavarának, erkölcsi megrázkódtatásának és gazdasági bajainak a műveltségre gyakorolt hatását mutatta be. Fegyverként használta fel az írott szó erejét, és a húszas évek kultuskormányzatának „kirakatpolitikáját” elemezve tárta fel a magyar kultúra veszélyeztetett pontjait. Az apokaliptikus erejű változások valóban élő erővé tették a dualizmus kori világ elvont és vélelmezett veszélyérzetét. A társadalom önvallomásában első helyen szerepeltek azok a kérdések, melyekben megfogalmazódott a „vajon hol vétettünk utat?”, „kinek volt igaza?” és „kik vagyunk mi?” típusú problémakör. A nemzeti önismeret lázas munkában kereste a bűnbakokat és az országvesztés fékevesztett erőket szabadított fel, melyek az érzelmek széles és változatos világát jelenítették meg. Az érzelmes historizálás mellett azonban létrejöttek a nemzeti önvizsgálat és önmegvalósítás lehetséges útjai is, melyben a politikára várt a feladat, magyarázza el a nemzeti közösségnek, hogy mi történt Magyarországgal. Az új helyzet értelmezése nehéz feladat volt, hiszen a veszett világháború után létrejött trianoni Magyarország szűk politikai és gazdasági mozgásterét a külső hatalmi tényezők és az országban összetorlódott értékrendszerek kaotikus állapota határozta meg.

Hipotézisem szerint a húszas évek második fele politikai hatalmának egyértelmű célja volt a nemzeti integráció megteremtése, melynek segítségével az össznemzeti szándékként megjelölt történelmi Magyarország visszaállítható. Meglátásom szerint, az integráció fogalmi kereteinek és tereinek megteremtését a kulturális igazgatás értelmiségi bürokratái és a kormányzathoz kötődő publicisták végezték el. Lehetőségük volt a folyamat levezénylésére, mert a húszas évek második felében a politikai hatalom számára a sajtónyilvánosság megteremtette azt a csatornát, amellyel a magyar társadalom szélesebb rétegeit elérhette. A téma vizsgálatakor láthatóvá vált, hogy a bethleni éra második felében a trianoni trauma megértésére és feldolgozására új ideológiák jelentek meg, melyek közül Klebelsberg Kunó neo-

nacionalista eszmerendszere kapta a legnagyobb sajtónyilvánosságot. A nézetrendszer körül kialakult vita és az azt kiegészítő neokonzervatív irányultságú gondolatsor tartalmi elemeinek felfejtése adja az alapot a politikai hatalom célrendszerének értelmezéséhez. A bethleni éra politikusainak szembe kellett nézni azzal a ténnyel, hogy stabilizációs politikájuk a társadalom szinte minden rétegében sérelmeket szült. A választási rendszer hiányosságai, a szociális kérdések feszültségei, a drámai gazdasági helyzet hatásai, a történelmi Magyarország visszaállításának eltérő értelmezései mind nehezítették a korszak politikai elitjének a sikerre orientált politikálását. A húszas évek második felének sajtónyilvánosságában egyre nagyobb teret kapott a politikai ideológia propagandisztikus megfogalmazása, mert az elért sikereket a társadalmi valóság számára hozzáférhetővé kívánta tenni a kormányzat. Az óhajtott „magyar jövő”, a sikeres és integritását visszanyert ország elérése érdekében a szellemi és kulturális erők összehangolása lett a legfőbb célkitűzés. A szándékom az, hogy ennek az integráló politikai eszmének az elemeit tárjam fel, melyek segítségével jól modellálhatóvá válik a korszak politikájának belső ellentmondása. Hiszen látható, hogy az erőteljes és extenzív eredmények felmutatása után a következő évtized elejére a konzervatív-liberális politikai ideológia érvénytelenné vált. E paradox helyzet legmarkánsabb formáját éppen a kulturális igazgatás szervező és újjáépítő tevékenysége adta, mely a trianoni keretekre szabta át a magyar kultúra tereit, mégis a harmincas évek világa és az azt követő korok is ellentmondásosan ítélték meg a korszak eredményeit.

Előadásomban eszmetörténeti megközelítésben tárgyalom a politikai hatalom metaforáit. Természetes elemét képezi látásmódomnak a hagyományos, deskriptív megközelítés is, melynek segítségével konkrét történelmi helyzetekben válnak értelmezhetővé a korszak politikusainak cselekedetei. A hangsúlyt azonban nem a politikatörténetre és intézménytörténetre helyezem, célom inkább a hermeneutikai szempontok érvényesítése, melyek feltáró jellegét adják a dolgozatnak. A húszas évek második felének konkrét történelmi környezetében megjelenő szimbolikus politika értelmi és érzelmi gyökereit, valamint sajátos tereit kívánom megragadni. A mitikus és a racionális elemek elválasztásában a klasszikus forráskritika megtartása mellett alkalmazom a komparáció módszerét is.

Eőry Áron:

(Károli Gáspár Református Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola)
**DROZDY GYŐZŐ MEMOÁRJAI MÉRLEGEN: EGY JELENTÉKENY TÖRTÉNETI
ELBESZÉLŐ MUNKA INFORMÁCIÓSZERKEZETE**

Drozdy Győző (1885–1970) mások mellett belső politikai száműzöttje volt az 1940-es évek végétől Magyarországon kibontakozó pártállami rendszernek. Aktív életében agilis parlamenti képviselőként és termékeny politikai újságíróként formálta a közéletet. Az MTA Történettudományi Intézete felkérésére az 1960-as években visszatekintő emlékiratokat ír a világháborúkat követő éveiről. A megrendelőnél őrzésre került kézirat fokozott történeti forrásértékét jelezte, hogy az érintett korszakok szaktörténeti feldolgozásaiban már az évtized végétől hivatkozási hullámot generált. A memoárok közzélése kisebb részben köztörténeti relevanciájuk, többségében a vonatkozó mikrotörténeti fókuszok számára kínáló kiaknázhatóságuk okán az azóta eltelt időben is számos alkalommal felértékelődtek már. A terjedelmes szövegtest gazdagságának és hasznosíthatóságának legfőbb nyitja a szerző előzetesen folytatott alapos kutatómunkája. Mind a kézirat saját megjegyzéseiből, mind hozzátartozói és utólagos szöveggondozói elmondásból tudható, hogy közgyűjtemények célzott felkeresése, fővárosi helyszínbejárások, saját irathagyaték használata, házi archívumok és emlékező kortársak kikérdezése egyaránt segítették munkáját. A kiemelkedő igényességgel megszerkesztett magánemlékezést azonban közelítőleg átfogó tudományos kritika csak részleges kiadásakor övezte a közelmúltban. Szubjektív történeti kútfőként figyelemreméltó lehet széles és heterogén forrásbázisa, amelynek elemző szétbontása kiadhatja az objektíválható forrásfajta felhasználói mintázatát. A forrásszerkezet haladottabb rekonstrukciója mindazonáltal az individuális múltkompozíciók további kognitív ágenseit is igyekezne tetten érni: különösen is a kollektív emlékezet hatásnyomait vagy az egyéni mnemotechnika identitáshangsúlyait. Mindezek felderítését szerencsésen egészítheti ki a narrativizmus tanulságainak vizsgálata: az emlékiratok önéletrássá változó részeiben a választott típusos elbeszélés-technikák, cselekmény-dramaturgiák és fikcionalizálási eljárások detektálási kísérlete. Az előadás a Drozdy-memoárok forrásnemek megkülönböztetésén alapuló összetett információterképét kívánja bemutatni és értékelni.

Fedeles Tamás

(Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar,
Történettudományi Intézet)

MENNYEI ÉS FÖLDI KOMMUNIKÁCIÓ. A KÉSŐ KÖZÉPKORI FŐURI DEVÓCIÓ, MINT AZ INFORMÁCIÓÁRAMLÁS CSATORNÁJA

Arnold von Harff, a Rajna-vidékről származó nemes a 15. század végén jelentős vállalkozásba fogott. 1496-ban indult útnak, hogy a keresztény világ három legjelentősebb zarándokhelyét, Rómát, a Szentföldet és Santiago de Compostelát áhítatos lélekkel felkeresse. Utazásának elsődleges célja magától értetődően vallásos meggyőződésének elmélyítése, érdemszerző cselekedetek gyakorlása, s ezáltal üdvösségének előmozdítása volt. Peregrinációja során személyes devócióján túl az evilági dolgok is élénken foglalkoztatták, így a transzcendenssel történő kapcsolatkeresés mellett természetszerűleg a profán szféra információáramlásába is élénken bekapcsolódott. A több mint két évig tartó peregrinációját megörökítő útinaplójába feljegyezte újonnan szerzett ismereteit, így a vándorlása során megismert idegen nyelvek (többek közt a magyar és horvát) az utazók számára alapvető szókincsét tartalmazó szöszedeket, a felfedezett tájak, városok, épületek, népek és egzotikus állatok leírását (sok esetben rajzzal illusztrálva). A döntően vallásos indíttatású utazás tehát kiváló lehetőséget biztosított az elmélyült imádkozás és a jámbor cselekedetek mellett a profán információszerzésre, s az ismeretek továbbadására is. Előadásomban azt kívánom bemutatni, hogy a késő középkori magyar főurak miként éltek a vallásosság különböző megnyilvánulási formáiban rejlő szakrális és profán kommunikációs lehetőségekkel, azaz a személyes devóció medialitását vizsgálom. A zarándoklat mellett górcső alá veszem – többek között – az előkelők egyházi intézményekhez fűződő kapcsolatrendszerét, a szakrális művészetben, a funerális emlékekben rejlő szakrális és profán kommunikációs lehetőségeket egyaránt. A téma komplexitásából adódóan a különböző típusú írott kútfők mellett a tárgyi emlékeket és képi ábrázolásokat is bevonom a vizsgálódásba.

Gerliczkiné dr. Schéder Veronika

(Nyíregyházi Főiskola, Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet,
Ügyviteli Intézeti Tanszék)

A BESZÉDRÖGZÍTÉS GYAKORLATÁNAK TÖRTÉNETI FEJLŐDÉSE AZ EGYSÉGES MAGYAR GYORSÍRÁSBAN

A gyorsírás, mint sajátos beszédrögztítő eljárás legkorábbi ismert és fennmaradt forrásai jóval az időszámításunk előtti évszázadokból hagyományozódtak ránk. Előadásomban azonban csak a magyar gyorsírási rendszerek fejlődésének történetét tekintem át: a középkori leletektől napjainkig. Sorra veszem a legjelentősebb rendszeralkotók munkásságát, a beszédrögztítés jelöléstani és rövidítéstani változásait egészen 1927-ig, az egységes magyar gyorsírás létrejöttéig. Ezt követően számos gyakorlati példával illusztrálva mutatom be napjaink beszédgyorsíró rendszerét, a beszédrögztítő gyorsírás alkalmazási területeit és fokozatait.

Gulyás László Szabolcs

(Nyíregyházi Főiskola, Történettudományi és Filozófia Intézet,
Történettudományi Intézeti Tanszék)

HÍRMORZSÁK AZ IDŐABROSZON. A HÍRÁRAMLÁS ÚTJAI ÉS SEBESSÉGE A KÖZÉPKORI MAGYARORSZÁGON

Az előadásban arra teszünk kísérletet, hogy a Magyar Királyágban keletkezett középkori okleveles források segítségével megvilágítsuk a különféle országos jelentőségű vagy lokális hírek terjedésének mechanizmusát, csatornáit, illetve az azok közlésében és továbbításában szerepet játszó embert. A nagyrészt városi és mezővárosi polgárokhoz, illetve nagybirtokosokhoz köthető missilis levelek segítségével érzékelhető lesz, hogy melyek azok az események, újdonságok, amelyeket a különféle társadalmi csoporthoz tartozó személyek fontosnak tartottak a korban, s ezért amúgy sokszor egészen más okokból írt leveleikben is megemlítettek. Egyúttal néhány konkrét és pontosan datálható jelentős történelmi esemény segítségével - az oklevelekben történő megjelenés dátumát figyelembe véve - megpróbáljuk megállapítani, hogy az információk mennyi idő alatt és

milyen útvonalon terjedtek el vajon az országban a különféle társadalmi körökben.

Hajdicsné Dr. Varga Katalin
(Nemzeti Közszolgálati Egyetem,
Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar)

**INFORMÁCIÓRÖGZÍTŐK ÉS ADATFELDOLGOZÓK A DUALIZMUSKORI
IRODÁKBAN**

Évszázadokon át az úgynevezett ügyviteli munkának a meghatározó tevékenysége az élőszó rögzítése volt, amely időről időre bővült, szélesedett azzal, hogy a gazdasági és egyéb eseményeket regisztrálni kellett. Ha Peter Lange felosztását tartjuk szem előtt, akkor a jelen előadás az első korszak végét és a második korszak elejét érinti, azaz az információrögzítést és adatfeldolgozást végző alkalmazottak már nem végezték el az összes munkafolyamatot, de még nem beszélhetünk a csupán egy-egy művelet végzésére specializálódott leírókról vagy kommunikálókról.

Magyarországon klasszikus értelemben hivatali-irodai munkavégzésről a kiegyezés után bekövetkező gyors gazdasági-társadalmi fejlődés időszakától beszélhetünk. A gazdasági konjunktúra gyárak, vállalatok, bankok egész sorát hozta létre, s a közigazgatás átalakítása is kedvezett a hivatalnokai (állami hivatalnok, köz- és magántisztviselők) és irodai munkakörök szaporodásának. Vizsgálódásunk alanyai hagyományos irodai tevékenységeket végeztek többségében, egyrészt rögzítették az információkat (kézírással, gyorsírással, később gépirással), feldolgozták az adatokat, közös elnevezéssel: adminisztráltak, munkaidejük jelentős részét dokumentumbázis létrehozása és az azzal végzett további munka töltötte ki, másrészt pedig a vezetés feladatait végezték (igazgató, osztályvezető). Érdekes összefüggés áll fenn a származás, a nem, az iskolai végzettség és a foglalkozás, valamint a betöltött munkakörök között. Míg a nemesi, nagypolgári származású felsőfokú tanulmányokat végzetek általában állami hivatalokban helyezkedtek el, addig az iparvállalatok, kereskedelmi cégek, bankok, biztosítóiintézetek nem fizikai munkát végző alkalmazottai magántisztviselők voltak. Természetesen ez utóbbi csoportban a

magasabb beosztásúak és inkább kommunikációalapú tevékenységeket végzők szintén a felsőbb iskolákat végzők közül voltak többen.

Az oktatás intézményrendszerében a középiskolákat a jövő értelmisége képzőhelyének tekintették, innen lehetett továbbjutni az egyetemre, a vezető értelmiség képzési intézményébe. Akik itt végeztek, könnyen kerültek hivatali, irodai vezető pozícióba. Azok, akik más iskolatípusban folytatták tanulmányaikat, szaktanfolyamokon sajátíthatták el azokat az ismereteket (pl. gépírás, kamatszámítás, kereskedelmi levelezés stb.), amelyek révén irodai álláshoz juthattak. A lányok sokáig nem tanulhattak olyan középiskolában, amely hivatali-irodai magasabb beosztású munkakörre képezte ki őket, a szaktanfolyamokat végzetteket pedig csak alacsonyabb bérrel alkalmazták az üzleti életben és a közigazgatás alsóbb állásaiban.

Hámori Nagy Zsuzsanna

(Pázmány Péter Katolikus Egyetem)

PORTAI INFORMÁCIÓÁRAMLÁS A HÁGAI SZÖVETSÉG IDEJÉN (1625-1627)

„... immár az portán való szokást tudjuk, hogy titok az emberek között nem szokott megállani, hanem annyi kárt és veszedelmet csinált nagyságoknak és főképpen a császárnak [ti. a szultánnak], kit elő sem tudnánk számlálni, az mint ez magunkon immár egy néhányszor megtörtént, hogy császár [ti. a szultán] javára való dolgokat az vezéreknek megizentünk, az piacon beszéllették harmad nap mulva, és az németnek fülében esett minden dolog, s a miatt semmit végben nem vihettünk...” - írta Bethlen Gábor erdélyi fejedelem a követének, Tholdalagi Mihálynak szóló instrukciójában 1626 júniusa során, amikor az erdélyi diplomácia legfőbb feladata az volt, hogy elérje: az Erélyi Fejedelemséget felvegyék a hágai szövetség tagjai közé, és oldalukon hadjáratot indíthasson a német-római császár ellen. Mire azonban a nyugati hatalmak közül Anglia eleget tett az előbbi kérésnek a westminsteri szerződés formájában (1626 decembere), Bethlen Gábor már lefolytatta hadjáratát III. Ferdinánd ellen, akivel megkötötte a pozsonyi békét.

Az erdélyi követek, valamint az érintett európai hatalmak portai rezidensei közül elsősorban a francia és az angol küldöttek közötti konstantinápolyi információáramlást vizsgálom az alábbi témakörök

kapcsán: 1. a szultáni engedély megszerzésének kieszközlése Bethlen Gábor részére a nyugati hatalmakkal való szövetkezéséhez (1625) 2. Bethlen Gábor törekvése az Erdélyi Fejedelemségnek a hágai szövetségbe való felvételére (1626) 3. Bethlen Gábor III. Ferdinánd császárral való békekötésének tagadása a nyugati hatalmak portai követői előtt (1627).

Hanny Erzsébet
(Budapesti Történeti Múzeum)

**TÖRÖK HÁBORÚK, SPANYOL HÍRADÁSOK. HÍRFORGALOM AZ
IBÉRIAI-FÉLSZIGET IRÁNYÁBA A 16–17. SZÁZADBAN**

Sok egyéb mellett a 17. századi Európát 1683-tól leginkább a magyarországi törökellenes háborúk hírei tartották lázban. Bécs és Buda, majd a visszafoglaló háborúk egyes állomásai, a harcokban részt vevő reguláris seregek, illetve az úgynevezett önkéntesek ténykedései, valamint a sikeres hadmozdulatok utáni ünneplések, mind-mind eladható hírujságokat eredményeztek. Annak ellenére, hogy a vén kontinens 1541 óta figyelt Magyarországra, a Spanyol Királyságban leginkább 1684, illetve 1686-tól kezdve fordult az érdeklődés országunk felé. Az igény – a kíváncsiság – kielégítésére számos, különféle műfajba sorolható kiadvány született ettől az időtől kezdve, úgy a Pireneusi-félszigeten, mint a királysághoz tartozó egyéb területeken. A kiadók kiléte, a hír beszerzésének módja, terjedése és annak földrajzilag is megrajzolható útja az, amit be szeretnék mutatni. Ugyanakkor néhány különleges Hungarica-kiadványt is meg kell említenem, melyekből magyar könyvtárakban is található egy-egy példány. Végezetül majd annak az érdektelenségnek az okát sem hagyhatjuk figyelmen kívül, amely a magyarországi háborúkról szóló hírek hirtelen elapadását eredményezte.

Havas László

(Debreceni Egyetem, Klasszika Filológiai Tanszék)

CICERO- EGY ÖNKÉNTES POLITIKAI SZÁMÚZOTT INFORMÁCIÓSZERZÉSE A CAESARI DIKTATÚRA IDEJÉN

A Caesar és Pompeius közötti polgárháborút követően Cicero igyekezett magát távol tartani a politikai élettől, hiszen súlyos fenntartásai voltak a kiépülő caesari politikai rendszerrel szemben. Mindazonáltal azért figyelemmel kísérte az eseményeket, s igyekezett megvédeni a perbe fogott volt pompeianus személyeket. Ilyen körülmények közt érte a súlyos személyes csapás, Kr. e. 45. februárjában elhunyt szívéhez oly közelálló lánya, Tullia, vagy ahogy apja kedveskedve emlegette: Tulliola. Ez végképp visszavonulásra készítette Cicerót, aki ettől kezdve részben egyik barátjának, részben saját magának vidéki birtokain élt. Ez azonban a mai közhiedelemmel ellentétben nem jelentett teljes elszigetelődést mindenféle információtól, mert Cicero saját rabszolgafutárai és az őt látogató barátok révén széleskörű levelezést folytatott, úgyhogy valójában sokkal tárgyilagosabb és összetettebb információs hálózattal rendelkezett, mint amilyennel egy mai hétköznapi átlagpolgárnak módjában áll megismerkednie. A római köztársaságvég félrevonuló előkelői és a közéletben szerepet nem vállaló üzletemberek ilyen módon valószínűleg sokkal jobban tájékozottak voltak a tényleges bel- és külpolitikai helyzetről, mint ahogy azt a ma embere a vitatható tárgyilagosságú hírközlések alapján elképzelné.

Hegedűs Szabina

(Szegedi Tudományegyetem)

INFORMÁCIÓÉPÍTÉSZETI INNOVÁCIÓK A RENESZÁNSZ ITÁLIÁBAN: RENESZÁNSZ STUDIOLOK, MINT KONCENTRÁLT INFORMÁCIÓÉPÍTÉSZETI OBJEKTUMOK

Kutatásom tárgya a tudományokban elmélyülő humanista gondolkodók reneszánsz terének információs célú módosításának vizsgálata, azaz a környezet átalakítása, az objektum elhelyezése a környezetben, jeleket tartalmazó objektumok felállítása, továbbá jel- és jelentésrendszerek standardizálódása mesterséges környezetben. Információépítészeti megközelítésben a studiolo tudásfolyamatokra optimalizált mesterséges tér, egy olyan centrum, amely a korszak számos információépítészeti

innovációját magában hordozza. A 15–17. századbeli itáliai studiólók (Urbino, Mantova, Ferrara, Firenze) általános információépítészeti kontextusba helyezését követően elsősorban az információs objektumok funkciói felől megközelítve a memóriátámogatás, reprezentációtámogatás, illetve vizualizáció szerepét vizsgálom. A memóriátámogatásban fontos szerepet töltöttek be többek között az illusztrált almanachok, térképek, földgömbök stb. Ezen információs objektumok bemutatását követően a reprezentációtámogatás és a vizualizáció terén sor kerül a 'prodesse et delectare' funkcionális analízisére. Az „épített információ” nyilvános térben áll (signage), önmaga hordozza a jelentést – vagy kódolt információ hordozója és elsődleges funkciója az információközlés (az esztétikai vagy a fizikai közlés csak másodlagos). Ezt az állítást Federico III da Montefeltro studiólójának, az egyik legrégebben fennmaradt reneszánsz térnek a bemutatásán keresztül kívánom alátámasztani.

Hegyi Ádám

(Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Könyvtár- és Humán Információtudományi Tanszék)

„...A BÉ KÜLDÖTT INFORMATIONAK VÉLÜNK VALÓ NEM KÖZLÉSE...”¹

A BÉKÉSI REFORMÁTUS EGYHÁZMEGYE VEZETŐINEK SZEREPE AZ INFORMÁCIÓK AKADÁLYOZÁSÁBAN ÉS ENGEDÉLYEZÉSÉBEN A 18-19. SZÁZAD FORDULÓJÁN

Az 1791. évi 26. törvény értelmében lehetővé vált, hogy a protestáns egyházak a szimbolikus és a kegyességi könyveiket saját cenzoraik által ellenőriztessék. Az ezt követő években a Tiszántúli Református Egyházkerületben is kinevezték a cenzorokat, akik igyekeztek is a kiadásra váró kéziratokat megvizsgálni. Az információk akadályozása és engedélyezése viszont sok tekintetben nem a cenzorokon múlt, mert a nem kívánatos hírek terjedése és a tájékozatlanságból fakadó félreértések egyszerre jellemezték az egyházkerület működését.

Jó példa erre a hódmezővásárhelyi gyülekezet és az egyházkerület között 1787-ben kialakult vita, amelyben egymást kölcsönös félretájékoztatással vádolták meg. A címben szereplő idézet ezekben az iratokban található:

„Az a levél, az az újabb nem felelés, vagy a bé küldött informationnak vélünk való nem közlése jele, hogy nem biznak igazságokhoz a bé küldött informationak helyes voltához, hogy az olyan volna, a melly azok előtt is a kik a dolgot jobban tudják és közelebbről mehetnének végére mindennek meg állhasson. Mert ha biznának miért nem mertek hát felelni? Miért nem merték a bé küldött informatiot vélünk közölni. De ha nevezetesen a bé küldött informatióhoz nem biznak, ugy csalni akarják Fő Tiszt. Super. Urunkat és V. Super. a melly felettébb való.”² Az egyházkormányzásban az információ hiánya máskor is problémát okozott, mert két szomszédos egyházmegye esperesei sem tudtak kiigazodni a prédikatori szolgálat igazolására szolgáló dokumentumok között. 1817-ben a Bihari Református Egyházmegye vezetője, Fazekas András arra kérte békési kollégáját, Juhász Istvánt, hogy Czapfalvi Istvánról terjedő pletykákat erősítse vagy cáfolja meg. Fazekas ugyanis nem tudta eldönteni, Czapfalvi valóban felszentelt lelkész-e, vagy sem: „Még a felől is kételkedem már a többek utánn, vallyon exmissus pap é, mint állította...”³ Ehhez hasonló eset lehetett egy egyházmegyei gyűlés is, mert 1821-ben Hevessy Benjámín szentesi jegyző egy hivatalos igazolást adott ki arról, miért nem érkezett meg időben a vásárhelyi egyházmegyei gyűlésre egy levél.

Talán nem véletlen, hogy az egyházkerületben már 1811-ben elrendelték a lelkészek szigorú ellenőrzését, amelynek értelmében az esperesek kötelesek voltak megvizsgálni a prédikátorok „munkakörén kívüli” tevékenységét, egészen az olvasmányok ellenőrzéséig: „Parancsolja a superintendientia az espereseknek, hogy visitatio alkalmatosságával tudakozzák meg a prédikátorokat, minémű tudományban találtak hivatalos foglalatosságaik mellett gyönyörűséget, micsoda könyveket olvastak, s miket jegyettek ki azokból.”⁴

A fentebbi példák jól mutatják a fennálló helyzetet: a tájékozódás igénye és az információkorlátozás egyszerre figyelhető meg a református egyház életében. A Dél-Alföldön a 18–19. század fordulójára már annyira elterjedt az írásbeliség, hogy a református egyház mindennapi működéséről kimondottan sok forrás maradt fenn. Ebben az időszakban már nemcsak protocollumok és matriculák voltak a jellemző dokumentumok, hanem egyházlátogatási jegyzőkönyvek, körlevelek, leiratok és igazgatási iratok. Mivel a tiszántúli egyházkerület óriási kiterjedésű volt, lehetetlen a teljes egyházkerület iratanyagát információtörténeti szempontból megvizsgálni. A beláthatóság kedvéért a békési egyházmegye levéltárában található dokumentumokat

elemzem. Előadásomban azt szeretném bemutatni, hogyan szabályozta az egyházmegyei gyűlés, az esperes és a főgondnok a különböző információk áramlását. Miért hallgatták el például a szentesi gyülekezet lázadóinak tevékenységét, és miért tudósítottak minden gyülekezetet a szatmári egyházmegyében fellépő Ország Pál egyházellenes tevékenységéről?

¹ Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára, Debrecen (továbbiakban: TtREL) Békés-bánati egyházmegye iratai. Egyházközségekre vonatkozó iratok I. 29. i. 67. doboz Hódmezővásárhely 1765–1841 nr. 10b.

² TtREL Békés-bánati egyházmegye iratai. Egyházközségekre vonatkozó iratok I. 29. i. 67. doboz Hódmezővásárhely 1765–1841 nr. 10b.

³ Fazekas András levele Juhász Istvánnak, Csatár, 1817. április 18. TtREL Békés-bánati egyházmegye iratai. Egyházközségekre vonatkozó iratok I. 29. i. 67. doboz Hódmezővásárhely 1765–1841 nr. 64.

⁴ Kis Bálint: A Békés-Bánati Református Egyházmegye története (1836), közread. Gilicze László, Kormos László, Békéscsaba – Szeged, 1992. (Dél-alföldi évszázadok) 156. o.

Illik Péter

(Szent Benedek Iskolaközpont, Budapest)

TÖRÖK TÁMADÁSOK HÍRÉNEK TERJEDÉSE A 17. SZÁZADI MAGYAR KIRÁLYSÁG FALVAIBAN

Az 1606-os zsitvatoroki Habsburg–török béke nem hozott valódi békességet a Magyar Királyság (királyi Magyarország) lakói számára, mivel az oszmánok át tudtak járni a magyar végvárak között a civil lakosság területére. Ezt nevezi a szakirodalom hódoltsági peremvidéknek. Itt az oszmán szpáhik folyamatosan törekedtek a falvak megfélemlítésére és ezáltal behódoltatásukra, azaz adózásra kényszerítésükre. Ennek direkt eszköze a falu megrablása volt. Azonban egy-egy kegyetlenebb rablás híre is jó szolgálatot tett az oszmánoknak, hiszen messze megelőzte őket, ezáltal számos falu inkább behódolt, mielőtt hasonló történt volna vele. Jelen rövid írás Győr és Gömör megyében vizsgálja ezt a jelenséget úgy, hogy a megyei tanúvallomásokból, kártételi jegyzékekből kigyűjti és térképen ábrázolja azokat a megrabolt falvakat, amelyek később más falvak lakóinak tanúvallomásaiban is szerepelnek, és amelyekre hivatkoznak, hogy az ő példájuk miatt hódoltak be. Ezáltal megválaszolhatók a következő kérdések: (1) milyen hatása van egy-egy kegyetlen rablásnak? (2) mennyiben tájékozottak a környező falvak? (3) milyen távolságokra

jutnak el a hírek? Sőt, az is látható, hogy mennyire pontosak a hírek, milyen változatokban tűnik fel egy-egy rablás története.

Jakabné Zubály Anna

(Nyíregyházi Főiskola, Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet,
Ügyviteli Intézeti Tanszék)

„ESZMÉT S ÉLŐSZÓT RÖPTÉBEN A TÉRHEZ IGÁZNI” – A GYORSÍRÁS BESZÉDRÖGZÍTŐ FUNKCIÓJA AZ ÓKORTÓL NAPJAINKIG

Mint ahogyan az írás eredetére vonatkozóan sem tudunk pontos körülményeket megállapítani, úgy a gyorsírás keletkezésének idejét sem tudjuk meghatározni. Bizonyosnak véljük, hogy az írás megjelenésével szinte párhuzamosan törekedtek az írás egyszerűsítésére is. Ahhoz ugyanis, hogy az írás betöltse legalapvetőbb funkcióját, tudniillik, hogy a beszédet maradandóvá rögzítse, a grafikai jelek és kapcsolásai egyszerűsítését kellett elérni. Ennek az írásegyszerűsítő törekvésnek lehet az eredménye a gyorsírás, amely nem egyenlő a gyors tempóban valamilyen íráshordozóra rögzített írással. A gyorsírás alapvető funkciója az élőszót – az elhangzással egy időben – az írásra szolgáló eszközzel rögzíteni (l. grafikai jelek, rövidítések, sajátos jelölési módok stb. alkalmazásával). A gyorsírásrendszerek elvei, megoldási módjai változtak, de a célja megmaradt az ókortól napjainkig: „eszmét s élőszót röptében a térhez igazni”.

Király Sándor

(Debreceni Egyetem)

A XX. SZÁZAD ELSŐ FELÉNEK STATISZTIKÁI, MINT INFORMÁCIÓFORRÁSOK A MAGYAR FELSŐOKTATÁS TÖRTÉNETÉNEK KUTATÁSÁBAN

Előadásom témájául egy olyan kérdéskört választottam, amely szorosan kapcsolódik a tervezett konferencia profiljához. Nem tekintem magam az információ-történetre szakosodott kutatónak, de eddigi munkám során számos esetben kellett szembesülnöm az információ keletkezésének, hitelességének, megőrzésének és történeti forrásként való felhasználásának a problémáival.

A múltból ránk maradt elsődleges információforrásnak természetesen az írott, levéltári forrásokot kell tekintenünk, amelyek felkutatása, formai és tartalmi kritikája, s végül tudományos hasznosítása a legkülönbözőbb korokkal foglalkozó történészek fő feladata. A különböző levéltári források mellett azonban ugyanilyen információhordozó lehet a nem feltétlenül levéltári archívumokból előkerülő hagyatéki anyag, napló, esetleg magánlevél stb. A múltban való tájékozódást nagyban segíthetik továbbá a különböző napi, heti vagy havi lapok és egyéb sajtótermékek, a legújabb korban, pedig a fotográfiák, hangszalagok és filmfelvételek. Ha információtörténetről beszélünk, akkor ezek mindegyikével komolyan foglalkozni kell, s felhasználásuk, kritikai vizsgálatuk során számolni kell a rájuk jellemző sajátosságokkal. Ugyanígy van ez a történeti statisztikák esetében is, amelyek az általuk megragadni kívánt valóság tömör, számszerű jellemzésére tesznek kísérletet. A kísérlet sikere nagyban függ a mintavétel, az adatfeldolgozás és az eredmények értékelésének szakszerűségétől, pontosságától és részletességétől.

Mint ismeretes a hazai professzionális statisztika a XX. század első felében szakmai, módszertani szempontból világszínvonalú volt, s számos egészen kitűnő felmérést köszönhetünk neki, amik az egymástól távol eső témákkal foglalkozó kutatók számára egyaránt megkerülhetetlenek, s még ma is fontos forrásnak számítanak. A történeti statisztika szerepe a tudományos érdeklődésem középpontjában álló magyar felsőoktatás történetével kapcsolatban is figyelmet érdemel. Tekintettel arra, hogy egy rövid előadás nem elég ahhoz, hogy részletesen bemutassuk a különböző kérdéskörökbe illeszkedő, magas színvonalú, ma is használható 1945 előtti statisztikai kimutatásokat és azok készítőit, így a rendelkezésre álló időben csak a hazai felsőoktatás történetével kapcsolatos adatgyűjtésekre és azok forrásértékére fogok koncentrálni.

Molnár Olga, Asztalos József, Janik Gyula és Laky Dezső felméréseiről éppúgy említést teszek, mint Magyary Zoltán 1929-es, Klebelsbergnek készített, az egyetemi hallgatóság országos helyzetét feltérképező, számos statisztikai adatot tartalmazó memorandumáról. Szó esik majd egy 1930-as évek végén készült statisztikai felmérésről is, amelynek megjelenése végül elmaradt, csak az előkészítő munkálatok fejeződtek be, s ezek a sokszor csak ceruzával kitöltött háttértáblák

maradtak fenn a Budapest Fővárosi Levéltár iratállományában. Az információ, amit ezek a statisztikai táblák hordoznak nemcsak a két világháború közötti felsőoktatás, de a középfokú, sőt a polgári iskolai oktatás tudományos kutatásához is pótolhatatlan forrásértékkel bír.

Fontos hangsúlyozni mindezek mellett a szóban forgó statisztikai felmérések tudományos jelentőségét is, ami abban is megnyilvánul, hogy segítségükkel egyes kérdések (az egyetemi hallgatók származás szerinti megoszlása, a társadalmi mobilitás) esetében segítségükkel sikerült kiegészíteni, illetve meghaladni Andorka Rudolf, főként a népszámlálások adataira épülő, ide vonatkozó megállapításait. Az egyes felsőoktatási intézményekre és azok hallgatóira koncentráló statisztikai adatsorok mellett fontos megemlíteni a korszak egyik nyomasztó problémájáról, a diplomás munkanélküliségről szóló felméréseket is, s így válhat teljessé a korszak statisztikai eredményeinek a magyar felsőoktatás történeti kutatásában betöltött szerepére irányuló információ-történeti áttekintés.

Kiss Lajos András

(Nyíregyházi Főiskola, Történettudományi és Filozófia Intézet,
Filozófia Intézeti Tanszék)

SZIGNÁL – INFORMÁCIÓ – JEL – ÉRTELEM: GEORG KLAUS SZEMIOTIKÁJÁNAK ALAPFOGALMAI

Miként arra Thomas Seboek is utal a szemiotikai történetéről írott könyvében, a keletnémet filozófia egyik monstrozus alakja, Georg Klaus – jórészt az 1957 és 1974 között írt munkáival –, méltán vívott ki magának kiemelt helyet a médiaelmélet és a szemiotika úttörő elméletalkotóinak sorában. Előadásomban elsősorban Klausnak az információ meghatározásával, illetve az információ technológiai és politikai felhasználhatóságával kapcsolatos fejtegetéseit szeretném rekonstruálni, továbbá megvizsgálom azt a kérdést is, hogy az utóbbi fél évszázad során mennyiben igazolódtak be Klaus prófétai jóslatai. Klaus egyik fontos elméleti újítása, hogy a szignált csak egy lehetséges jelhordozónak tekintette, amely akkor válik igazi jellé, amikor az képes az információhordozó funkcióját is betölteni. Továbbá megkülönböztette egymástól az eidetikus értelem vagy jelentés és az operatív értelem vagy

jelentés fogalmait is. Míg az eidetikus jelentésnek a társadalmi, politikai diskurzusban van kiemelt jelentősége, addig az operatív jelentés a kibernetika és a digitalizálás világában hasznosítható. Klaus a kibernetika és a szemiotika témáiról számos munkát tett közzé a hatvanas években, amelyekre akkoriban a nemzetközi irodalomban is felfigyeltek (pl. Umberto Eco és Léo Apostel).

Klestenitz Tibor

(Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont,
Történettudományi Intézet)

A JUBILEUMI KATOLIKUS NAGYGYŰLÉS ÉS A SAJTÓ – ADALÉKOK SZÉLL KÁLMÁN ÉS A NYILVÁNOSSÁG VISZONYÁHOZ*

A kormányok természetesen mindig is arra törekedtek, hogy titokban tartsák a működésüket befolyásoló lényegi információkat – a tömegsajtó felemelkedésével a 19. század végére megjelenő tényfeltáró újságírás viszont azt tekinti hivatásának, hogy bepillantást nyújtson a kulisszák mögé, és minél többet feltárjon ezekből a titkokból. Az érdekütközés egyik fontos következménye a modern kiszivárogtatási botrányok „műfajának” létrejötte. Az előadás arra tesz kísérletet, hogy bemutassa a véget nem érő harc egy epizódját.

1900 júliusában a Magyarság című napilap, amelynek felelős szerkesztője ekkor a fiatal és öntudatos újságíró, Fényes László volt, szenzációs leleplezésként közölt egy bizalmas belügyminisztériumi utasítást. Ez állítólag megtiltotta a közigazgatás tisztviselői számára, hogy részt vegyenek a kereszténység 900 éves magyarországi jubileumáról megemlékező katolikus egyházi ünnepségeken. Széll Kálmán kormánya azonnal megcáfolta a bejelentést, egy új fejlemény miatt azonban a hivatalos álláspont hamarosan védhetetlenné vált. A kiszivárogtatás nyomán hosszú ideig tartó, váratlan fordulatokban gazdag közéleti botrány kerekedett, amelyet az ellenzék sajtója alaposan kihasznált a szabadelvű kormány támadására. Az eset még lábjegyzet szintjén sem szerepel a kor politikatörténetében, hiszen nem járt tartós következményekkel. Ugyanakkor tanulmányozása számos információ- és sajtótörténeti tanulsággal járhat. Az előadás célja a szövevényes ügy

feldolgozásán keresztül annak bemutatása, hogy a korszak sajtója hogyan kezelte egy kiszivárogtatási botrányt, miként viszonyult a kormány elvárásaihoz, milyen magatartásmintákat alkalmazott a konfliktushelyzetek feloldására, például hogyan kezelte a helyreigazítási kérelmeket, hogyan merült fel az informátorok személyének védelme.

Előadásomban először röviden felvázolom az eset megértéséhez szükséges körülményeket, ezután a botrány különböző szakaszainak legfontosabb eseményeit elemzem. A tanulságok levonása után végül amellet érvelek, hogy Széll Kálmán igen nagy jelentőséget tulajdonított a média által a személyéről közvetített imázsnak, ennek védelmében pedig olyan eszközöket is hajlandó volt bevetni, amelyek távol álltak korának liberális közmegegyezésétől.

* A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválósági Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

Kovács Teofil

(Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára, Debrecen)

SZILÁGYI SÁMUEL PEREGRINUS HÍRADÁSAI

Az előadás témája Szilágyi Sámuel ágens külföldi tartózkodása alatt patrónusához, Teleki Sándorhoz írott levelei. A külföldön tanuló diákok tartózkodási helyük eseményei mellett, leveleikben más országokból származó hírekről is tudósítanak. Ezek a levelek újság-funkciót is betöltöttek, biztosítva az Erdély és Európa közötti hírcserét. Az előadás első részében a személyes vonatkozásokat elemezem, kapcsolataira helyezve a hangsúlyt, peregrinációjának anyagi háttérét, patrónusaihoz való viszonyát és odera-frankfurti tartózkodását vizsgálva. A második részben azt kívánom bemutatni, hogy milyen külpolitikai eseményekkel és egyéb tudósításokkal, érdekességekkel találkozhatott a magyar diák kinti tartózkodása során, illetve ezekből mit tartott fontosnak közölni patrónusával.

Kujbusné Mecsei Éva

(Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára,
Nyíregyháza)

INTERETNIKUS INFORMÁCIÓK A 18-19. SZÁZADI NYÍREGYHÁZÁN

A 18. század közepén újraterelített, majd a folyamatos bevándorlásnak köszönhetően a megye legnépesebb településévé váló Nyíregyháza országosan is páratlan fejlődésében nagy szerepe volt annak az ismeretegyüttesnek, amelynek segítségével megtalálták a célok megvalósításához vezető megfelelő utakat és módokat. Az előadás az interetnikus információk forrásait, jellemzőit, valamint hírértékét és hasznosulását vázolja.

Kürti László

(Debreceni Egyetem)

A GONDOLATOK MINDENHATÓSÁGA

Életünk lelki folyamatainak megismeréséhez, azok beláthatóvá, irányíthatóvá tételéhez a legújabb társadalmakban az irodalom, ezen belül is a modern vers eszközein keresztül, valamint Freud elméleteinek tükrében kívánom vizsgálni a szellemi potenciálok egyénre és társadalomra gyakorolt hatásait. A 19. század végétől a tudomány, az irodalom és művészetek, illetve a vallás játéktereiben tudja kifejezni és népszerűsíteni önmagát, mivel a modernitás korában „a fogalom fáradságos munkáját csak kevesen vállalják”. (Hegel, 1983. 1. o.) Freud pszichoanalízisével elsősorban a lelki betegségek területén ért el jelentős eredményeket, de ennek kidolgozása után a mindennapi életünkben, a normalitásban is kiderült, hogy alkalmazhatóak ezek az analízisek, mint pl. az álmok, tévcselekmények, néplélektan területén. Amennyiben a társadalmak a nyelv mintájára strukturálódnak, úgy azt is elmondhatjuk, hogy a lírai nyelv az olvasói bázison keresztül módosításokat végezhet az egyéni gondolkodásban, melynek hatása kivetül a társadalomra. Ez, bár meglehetősen sejtyszerű fölülírásokat eredményezhet az egyének szintjén, de hálózatos és láthatatlan szerveződése a társadalomra gyakorolt befolyása egyáltalán nem lebecsülendő.

A személyes világ serkentéséhez olyan szuggesztív szövegkontextusra van szükség, mely ismeri és használja ezeket a kategóriákat, fogalmakat. Az olvasó és az olvasat eközben többféle értelmezési horizontot jár és mutat be. Az értelmezhetőség rétegei nyitják a metafizikai belső tereket és gyakran olyan terepre viszik a befogadót, melyekre a személyes életében talán soha nem merészkedett volna. A tabuk és korlátok itt úgy dőlhetnek le – amennyiben a költő jól szervezi a versvilágot –, hogy új és mégis legitim létpozícióba helyezi át, tartja meg az olvasóját, megszabadítva jó néhány gondolati és szellemi bilincsetől. Mindehhez természetesen szükség van a befogadó nyitottságára, hangoltságára és bizonyos értelmű műveltségére, hogy ebben a szellemi összjátékban a mű élvezetének és szervezettségének egyedisége átemelhesse őt új vagy alkalmi közegébe. Eközben számolni kell azzal a ténnyel, hogy a műalkotás természetében benne rejlik egy olyan fajta nyitottság, sokpólusú, többértelmű tartalom, mely az olvasót gyakran ismeretlennek nevezhető közegbe vezeti át. Ebből következik, hogy a költőre bizonyos értelmű felelősség hárul, akár egy szafari vadászon a túravezetőre, azaz figyelnie kell arra, hogy a szép, vad világ bennszülöttei, vadállatai le ne nyilazzák, föl ne zabálják az esetleg járatlan, és reményeink szerint, elragadtatott, védekezésre képtelen olvasónkat.

Madarász Imre

(Debreceni Egyetem, Olasz Tanszék)

A KÖNYV ÉS AZ EGYÉNISÉG KULTUSZA AZ OLASZ HUMANIZMUS IRODALMÁBAN.

Az előadás célja annak kimutatása, hogy a történelmi humanizmus, kialakulásában és értékrendjében egyaránt, elválaszthatatlan volt a könyv, a szabadság és az egyéniség szervesen összetartozó kultuszától. A nagy prehumanista triásztól, Dante, Petrarca, Boccaccio “hármaskoronájától” kezdve, Marsilio Ficino, Giovanni Pico della Mirandola, Lorenzo Valla, Girolamo Cardano és más humanisták szövegeiig és eszmeiségéig végigkíséri, hogyan lett a könyv az emberi szabadság, az emberi méltóság és az egyéni halhatatlanság foglalata és jelképe. Rámutat annak szimbolikus jelentőségére, hogy a humanisták szent nyelvében a latinban a “liber” szó egyszerre jelenti azt, hogy

“könyv” és azt, hogy “szabad”. Az áttekintés – McLuhan szavával élve – a “gutenbergi forradalommal”, “a tipográfiai ember létrejöttével” zárul: Dante kérdésére – “hogy örökíti meg magát az ember”? – a végső válasz Gutenberg és “csodálatos találmánya” adta meg. A “Gutenberg-galaxis” válságkorában e visszatekintés a múltba egyben számvetés is a jelennel.

Marton Szabolcs

(SZMKKSZI Csonka János Tagintézmény)

**GALAMBPOSTA A KÖZÉPKORBAN (SZENTFÖLD, EURÓPA,
MAGYARORSZÁG)**

2007-ben már írtam a magyarországi galambpostáról egy tanulmányt, azóta sok idő telt el, és ideje megújítani a tudásunkat erről a témáról. A jelenlegi tanulmány bemutatja a galambok hírvitelre szolgáló használatát az ókortól a XVI. századig, a régészeti bizonyítékokat viszont elhagyja, lévén, hogy a fennmaradó galambmaradványok (pl. várakban) meglepte semmit nem bizonyít, a galambokat húsukért és ürülékükért is tarthatták (a lőpor egyik hasznos összetevője volt a benne található salétrom). Az írott forrásokra koncentrálnak úgy találtam, hogy az ókori görög és római tudás a Közel-Keleten maradt csak fenn a galambpostával kapcsolatban, és a keresztések találkoztak először az újszerű hírvittel. Azonban a keleti módszert átvenni nagyon sokáig nem tudták (netán hadititokként kezelték a muszlimok?) vagy nem akarták. Még olyan elképzelés is van, mely szerint a solymászat a galambposta megjelenésére adott válaszként vált „tudománnyá” a XIII. századtól. Dolgozatomban igyekszem bebizonyítani, hogy a galambokat nem használták a középkori Európában, így Magyarországon sem hírvitelre, majd csak a törökök megjelenése és hatékony hadserege terjesztette el kontinensünkön a galambpostát. Természetesen hazánkban is használtak postagalambokat a várharcok során, röviden erre is kitérek. A bizonyítás fontos része a középkori (magyar) hírközlés vázlatos áttekintése, hogy megérthessük, miért lett volna előnytelen a galambposta hazánkban, illetőleg miért lesz jelentős a várharcokban. Emellett hangsúlyos a külföldi galambposták történetének vizsgálata, hiszen kiválóan párhuzamba állíthatóak a magyarral, így további érvert szorgáltathatnak a galambposta ki nem használtságára hazánkban.

Mester Béla

(Nyíregyházi Főiskola, Történettudományi és Filozófia Intézet,
Filozófia Intézeti Tanszék)

A GYŰLEKEZET MINT OLVASÓKÖZÖNSÉG. A NYOMTATOTT PRÉDIKÁCIÓ A MAGYAR REFORMÁCIÓBAN

A korai magyar reformáció prédikációs irodalmának legalábbis egyik típusa a *kommentár*, a szövegmagyarázat műfaját emeli át a tudós közösség műhelymunkájának közegéből a szélesebb nyilvánosságba, nem függetlenül a humanista retorikai hagyomány megerősödésétől, térnyerésétől ugyanabban a kulturális közegben, amelyben a reformátorok tevékenykedtek. Melius álláspontja szerint a prédikátor dolga nem más, mint a Szentírás minél nagyobb összefüggő szövegeit elejétől a végéig megmagyarázni annak a gyülekezetnek, amelynek ő maga csupán *tanítója*, vagyis csupán iskolázottsága, műveltsége révén emelkedik ki belőle. A nem föltétlenül egyházkerülete lelkészei számára, mintaként összeállított, hanem közvetlenül a híveknek szánt prédikációs könyvek gyakran retorikus formában közreadott Szentírás-kommentárok, amelyekben a magyarázandó biblikus szöveg (első, vagy legalábbis új) fordítása is a prédikátor munkája. A nyomtatott beszédekkel is összetartható hívő közösség víziójában egyfajta tipográfiai utópiát körvonalazva a modern olvasóközönség alapvonásaira ismerhetünk. Melius elméleti megnyilatkozásaiban nem hiányzik e merész elgondolás antropológiai megalapozása sem: a bűneset után is megmaradó emberi képességek hatókörén és minőségén múlik ugyanis tipográfiai modelljének működőképessége.

Minya Károly

(Nyíregyházi Főiskola, Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet,
Magyar Nyelvészeti Intézeti Tanszék)

A DIGITÁLIS ÍRÁSBELISÉG JELLEMZŐI

A digitális, internetes kommunikációhoz szorosan kapcsolódnak az általam helyesírási neologizmusoknak nevezett, leírt szóalakok. Ugyanis a statikus és mozgó emotikonokon kívül más metakommunikatív elemek is használatosak az internetes írásbeliségben. Az iNteRNeTTo Zsargon (Uj 1997.) című könyv hülyesírásnak nevezi azt az írásmódot,

amely sajátos szótorzítással rögzíti a kifejezéseket. Balázs Géza: Nyelvkultúránk az ezredfordulón című könyvében csoportosítja az „egyénieskedő” internetes helyesírást: 1. magyar szavak pongyola helyesírása (majnem, tuggya, rencergazda). 2. magyar szavak leegyszerűsített írása, elsősorban számjegyek segítségével: 1szerű, megold6ó, +öllek. A harmadik eljárás mód a magyar szavak idegenesen történő leírása: soxor, fexik, kaqkk (Balázs 1998: 146).

„Egyre gyakrabban fordul elő az is, hogy a már említett e-mail és chatszövegekben az íráskép és az írásmód a beszélt nyelvi megnyilatkozások fonetikai megjelenését próbálja ábrázolni, tehát az írott beszélt nyelv a megjelenési formájával, látványával is üzenetet hordoz. Olyan esetben is a fonetikai írásmódot alkalmazzák, amikor az nem illik a kodifikált, írott szöveghez: aggyál, taníccs+, majkésőbbcsinájjuk+, asszem, emlexel” (Bódi-Veszelszki 2006: 18). A legjellemzőbb, amikor a gsz és a ksz hangkapcsolatot x-szel jelölik: emlexel, (emlékszel) lax (laksz), mexolalt (megszólalt), mexoktuk (megszokuk) kötexik (kötekszik) Jaczenkó – Soós: 2002: 213–238). A dsz és a tsz betűkapcsolat hosszú vagy rövid c-vel történő írása: álmosocc (álmosodsz), jáccom, teccik. További helyesírási neologizmusok (egybeírás, kiejtés szerinti írás): majkésőbbcsinájjuk, mossincs (most sincs), majnem (majdnem), kiccsaj (kis csaj). Ez gyakran rövidüléssel társul: mber (ember), sztem (szerintem). Jellemző az ly helyett j alkalmazása és a már fent említett kiejtés szerinti írásmód teljes körű alkalmazása. Kiegészítésül feltétlen megemlítendő, hogy természetesen nem mindegy, milyen kommunikációs közegben jelentkezik a helyesírási neologizmus, nevezetesen a j és az ly szándékos felcserélése. A szándékos helyesírási vétség mint egyfajta neologizálás jelent meg a budapesti Krétakör Színház Csehov: Sirály című négyfelvonásos színművének adaptációja, amelynek a címét a plakátokon Siráj formában tették közzé. Grétsy szerint talán a darabbeli lázadó fiatal író, Kosztya Trepljov új művészi formákra való törekvéseinek sajátos érzékeltetéseként nem ly-nal, hanem j-vel írva. Ez a szándék, helyesírási ötlet, mondhatjuk neologizmus azonban nem ért célta, ugyanis magyartanár, nyelvész és az MTI tudósítója is helyesírási hibának vélte, amit a kigondolói művészi kifejező formának szántak. Annak ellenére, hogy a reklámokban gyakori ez a szándékos helyesírási vétség, pl.: plussz, kéxőlő stb. (Grétsy 2005: 1).

Visszatérve az elkezdett gondolatsorhoz, jellemzőek mind a mobilkommunikációban, mind a csevegőcsatornákon a szórejtvényekhez hasonló helyesírási neologizmusok, amikor egyes szavakat, szórészeket, számokkal, nagybetűkkel és egyéb karakterekkel helyettesítenek, mint ahogy fentebb már volt szó róla. Például: 6ás, 66ós ('hathatós'), 6almas, 7fő, megold6ó, 2séges ('kétséges'), 5let, 1általán, 1veleg, 1szerű, 1ütt ('együtt'), mind1, +vettem, +6ott ('meghatott'), kvzik ('kávészik'), setleg ('esetleg'), Lhúz ('elhúz'), GPn ('gépén') (Schirm 2002: 21-35; Jaczenkó-Soós 2002: 213-238). Így például a néhány betűből álló, sűrített jelentéstartalmú betűszók és rövidítések gyakran előfordulnak az internetes levelekben, chatszövegekben, mobiltelefonos üzenetekben. Például: A meg igekötő helyett használt +, 5let 'ötlet', 5/c 'öt perc', 1 pill 'egy pillanat' stb. Ezek a szóalakok csoportnyelvi jelenségeknek tekinthetők, azonban úgy, mint a stilisztikai neologizmusok esetében, az értelmezés csak szöveggörnyezetben lehetséges, még pontosabban az internetes írásbeliségben. Ezen helyesírási neologizmusok esetében fontos figyelembe venni és szétválasztani a szándékosan elkövetett helyesírási hibákat a tudáshiányból fakadóaktól. (Ezt bizonyos esetekben igen nehéz eldönteni.) Keletkezésük célja a tréfa, a meghökkentés és természetesen a sietség.

A kommunikációs szempont szerinti három alcsoport közül a fent bemutatott helyesírási neologizmusok az írott beszélnyelvi, kizárólag számítógéppel írott szövegben fordulnak elő. Igaz, ezek – főleg a fiatalok körében – megjelenhetnek a kézzel írott szövegekben is. (A magyar szakos tanárok tapasztalatai szerint a dolgozatokba bebecsúszik egy-egy fonetikus elírt szó, pl. aggyál, tuggya, lejöhecc.)

Mohácsi Endre

(Jósa András Múzeum, Nyíregyháza)

A LEVÉL, MINT INFORMÁCIÓFORRÁS A 17. SZÁZAD ELEJÉN NAGYLÚCSEI DÓCZY ANDRÁS SZATMÁRI FŐKAPITÁNY LEVELEI THURZÓ GYÖRGY NÁDORHOZ

Az erdélyi fejedelemség elszakadása nagy problémát jelentett a 16-17. században. Az Erdély és Magyarország határán álló szatmári végvárban szolgáló kapitányok élénk levelezésben álltak a felső-magyarországi főkapitánnyal és a nádorral is. A követek vagy éppen kémek útján nyert

információkat azonnal továbbították feljebbvalóikhoz. Az előadásunkban vizsgált levelek segítségével bepillantást nyerhetünk Bocskai István halála utáni eseményekbe Szabolcs és Szatmár vármegyékben.

Mudrák József

(Debreceni Egyetem, Orvos és Egészségtudományi Centrum,
Kenézy Orvostörténeti Múzeum)

INFORMÁCIÓ ÁTADÁSÁNAK MODERN ESZKÖZE A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN – HANGOS FILMHÍRADÓK („MAGYAR VILÁGHÍRADÓ”)

A filmgyártás feltalálásától kezdve az új találmány hasznosításának egyik formája volt a tájékoztató jellegű tudósítások létrehozása, illetve ezeknek a lefényképezett riportoknak összefűzése egy láncba, amelyek egy hírcsokrot képeznek, mint egy újságban. Ezért a híradó nem más, mint egy újság mozgófénykép formában.

Magyarországon az első – még néma – híradók az I. világháború alatt jelentek meg, ezeket vagy hírlapok vagy találékony üzletemberek finanszírozták. A néma híradók közül nagyon kevés maradt az utókorra, kivéve a Tanácsköztársaság alatt forgatott Vörös Riport Film alkotásai, amelyek éppen a későbbi rendőrségi lefoglalás miatt lettek megőrizve.

A húszas évek első felében szintén magán vállalkozások készítettek filmhíradókat. Ezen a helyzeten változtatott az 1923-ban a Magyar Távirati Iroda konszern (vitéz leveldi Kozma Miklós sajtóbirodalma) részeként létrejövő Magyar Film Iroda Rt. (MFI), amelynek fő feladata a híradófilmek gyártása lett.

1924 februárjától egy miniszteri rendelet értelmében a hetente készített MFI híradóira kötelező lejátszás vonatkozott minden moziban. Eleinte csak magyar gyártásban készült, hazai eseményeket bemutató jelenetek szerepeltek, majd fokozatosan kötöttek csere-megállapodásokat külföldi híradógyártó cégekkel. A filmhíradókat „Magyar Világhíradó” néven nevezték, sorszámozták és általában 8–10 bejátszást tartalmaztak. A néma MFI-híradók közül egy sem maradt fenn.

A hangosfilm megjelenésével elkerülhetlenné vált, hogy a híradók is hangosak legyenek. A 398. számú Magyar Világhíradó volt az első hangos híradó, amelynek köszöntőjét Kiss Ferenc, az ország egyik

vezető színésze mondta el. A hangos híradók főcímén a Földgömb +MFI+ felirattal, illetve a történelmi Magyarország és Csonka-Magyarország kontúrjai látszottak, zenei aláfestésként pedig a Rákóczi-induló szolgált. A filmhíradókban MFI saját gyártású és külföldről átvett (többnyire német Ufatonwoche és olasz Luce) bejátszások szerepeltek. 1944 decemberéig az 1084. számig jutottak el, illetve készült 1944 végén három hungarista filmhíradó is.

A hangos filmhíradók 98 %-a szerencsére megmaradt, így ezek gyakran szerepelnek különböző történelmi műsorokban. A Horthy-korszak második felének fontos történelmi forrásai; a mozgóképnek és a hangnak köszönhetően a korszak hangulatából, miliójéből sokat átadnak a mai kor emberének, akár csak a korszakban készült játékfilmek. (Az összes fennmaradt filmhíradó a <http://filmhiradokonline.hu> oldalon érhető el.)

Nagy Dóra

(Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára,
Nyíregyháza)

EGY TÖRÖTT KÉSTŐL AZ ERDÉLYI HIVATALOS ÜGYEKIG – ATYAFISÁG ÉS INFORMÁCIÓÁRAMLÁS BORNEMISSZA ANNA ÉS TELEKI MIHÁLY LEVELEZÉSÉBEN

Nem újdonság, hogy az anyagiak mellett a kapcsolatok a társadalom mozgatórugói. Nem volt ez másként a kora újkorban sem. Kapcsolatok révén lehetett pozíciót, vagyont és nem utolsósorban információt szerezni. Vajon több mint négy évszázaddal ezelőtt mi lehetett a legfontosabb eszköz, mellyel az egyik ember a másiknak információt küldhetett? Hogyan lehetett a két ember között fennálló távolságot leküzdeni? Ennek egyetlen és legtermészetesebb módja a levél volt, mellyel gondolatokat, érzéseket, híreket oszthattak meg egymással a korabeli emberek. A levél ugyanakkor megfelelő eszköz volt arra is, ha utasítást, feladatot akart az egyik a másiknak adni. Az információ áramlására – és e mellett az atyafiság működésére – is kiváló példa Bornemissza Annának és rokonának, Teleki Mihálynak a levelezése. Kezdetben, amikor a későbbi fejedelemszony csupán egy nemes ember felesége volt, még általában birtokaikról, a gazdálkodás irányításáról értekeztek. Mivel Teleki általában a Királyságban,

Bornemissza Anna pedig Erdélyben tartózkodott, gyakran kérték egymástól, hogy legyenek figyelemmel határon túli birtokaikra. Amikor aztán Bornemissza Anna férje, Apafi Mihály a krími tatárok fogságába került, az asszony számára minden róla szóló információ felértékelődött. Levelezésük kezdetén tehát a férfi volt a titkok tudója. Aztán a szerencse – vagy inkább az oszmán hatalom – úgy hozta, hogy a fejedelmi cím éppen Apafi Mihály kezébe vándorolt. Tanúskodnak a levelek arról is, hogyan állt át Teleki Mihály az új fejedelem pártjára, majd hogyan vált a fejedelmi pár legfőbb bizalmasává. Bornemissza Annával folytatott levezése az erdélyi helyzettel, a hivatalos ügyekkel kapcsolatos fórummá is vált. Levelezésük információt hordozott számukra, de információt jelent nekünk is. Nemcsak két kora újkori ember, de két olyan ember gondolatait, hétköznapijait, problémáit ismerhetjük meg, akik nemcsak átéltek, de formálták is az erdélyi történeket.

Nagy Gábor

(Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest)

SZTRÁDÁTÓL A ZSÁKUTCÁIG: A MAGYAR SAJTÓ 1945 ÉS 1948 KÖZÖTT

Előadásomban a koalíciós időszak sajtórendészeti kérdéseit mutatom be úgy, hogy az miként befolyásolta a korszak emberének a valós információhoz való jutását. Az 1944 és 1948 közötti időszakban egy többsávú autópályáról a sajtó végül teljes zsákutcába jutott. A kezdeti 1944 végi fellángolástól kezdve a hatalom (és főként a baloldali pártok) egyre inkább arra törekedett, hogy az „ezerarcú” sajtót egy, a hatalomra törő kommunista párt önös érdekeit kiszolgáló szolgálóleánnyá sorvassza, amely már nem a valós problémákról, az ország helyzetéről ad hiteles, és többoldalú tájékoztatást, hanem kizárólag a hatalmat egyre jobban magához ragadó Magyar Kommunista Párt (majd Magyar Dolgozók Pártja) propagandáját szajkózza.

1944 végén az Ideiglenes Nemzeti Kormány létrejöttével a sajtópolitika látszólag a magyar fél kezébe került. 1945 tavaszáig úgy is nézett ki, hogy rendben mennek a dolgok, még úgy is, hogy az 1945. január 20-i fegyverszüneti egyezmény aláírása után a lapok megjelenéséhez a szovjet vezetés alatt álló Szövetséges Ellenőrző

Bizottság engedélyére volt szükség. 1945 nyarán kiderült, hogy a papírellátásban gondok adódtak, és a Nemzeti Parasztpárt központi lapja, a Szabad Szó ideiglenesen beszüntette megjelenését. Ez volt az első alkalom, hogy a koalíciós pártok, és főleg a baloldaliak, egységes támadást intéztek a kormány sajtópolitikája ellen. A támadás célt ért, és az addig a kisgazda Balogh István vezetése alatt álló Miniszterelnökség Sajtóosztályán személyi változások következtek be. Balogh helyett a kommunista párti Kállai Gyula lett a papírkiutalás, majd később a lapengedélyezés felelőse is. Az 1945-ös választások után létrejött Tájékoztatásügyi Minisztériumot ugyan az 1947-es megszűntéig folyamatosan kisgazdapárti miniszter vezette, mégis a kommunista és szociáldemokrata párti tisztviselők valódi irányítása alatt állt. 1946 tavaszán, amikor a baloldali pártok a Magyar Kommunista Párt vezetésével megalakították a Baloldali Blokkot, a sajtópolitikába addig nem igazán beavatkozó Belügyminisztérium Rajk László vezetése alatt totális támadást indított a kisgazda, polgári és ellenzéki sajtó ellen. Sorra tiltotta be különböző indokot alapján a lapokat, és 1946 nyarán sajtórendészeti vitába is keveredett Nagy Ferenc kisgazdapárti miniszterelnökkel is. A vita lezárása után a lapbetiltások joga végleg a belügyminiszter kezébe került. A Tájékoztatásügyi Minisztérium pedig a lapengedélyek visszatartásával és a papírkiutalással igyekezett a kisgazda, valamint az ellenzéki sajtót sarokba szorítani.

1947-ben tovább folytatódott az 1946 tavaszán megindult folyamat, amely 1948 elejére odáig jutott, hogy a kommunista párt vezetősége határozta meg a kiutalható papír mennyiségét, ez végül oda vezetett, hogy a lapok sorban lehetetlenültek el. Mindehhez hozzájárult az a 1947 szeptemberében kiadott belügyminiszteri rendelet is, amely értelmében a sajtótermékeket revízió alá kellett venni és a már megjelent lapokat is újra be kell jelenteni a törvényhatóság első tisztviselőjénél. Az így beérkezett kérelmeket azután a Miniszterelnökség Sajtóosztálya rendezte, és sok lapnak nem adta ki a további megjelenéshez szükséges engedélyeket. A döntés ellen fellebbezni nem lehetett, és indoklást sem adtak a döntésükről. 1948 elején pedig megkezdődött a még megmaradt lapok megszüntetése vagy jobb esetben beolvasztása valamelyik helyi kommunista lapba, ezáltal végleg egysíkúvá téve a magyar sajtót.

Óbis Hajnalka:

(Nyíregyházi Főiskola, Történettudományi és Filozófia Intézet,
Történettudományi Intézeti Tanszék)

INFORMÁCIÓTÖRTÉNETI ASPEKTUSOK AURELIUS AUGUSTINUS LEVELEZÉSÉBEN

Aurelius Augustinus hippói püspöknek közel 300 levele maradt ránk, amelyek a IV–V. században keletkeztek. Szerzőjük nagy hatást gyakorolt kora szellemi életére, magas rangú világi és egyházi emberekkel levelezve jelentős szerepet vállalt a korabeli egyházszervezésben és egyházi bíraskodásban. Levélgyűjteményében megőrződtek mások hozzá írott levelei is. Előadásomban az antik levél és az augustinusi levél műfajának sajátosságaiból, ennek a forrástípusnak az információ-történeti specifikumaiból indulok ki. A korabeli levelezés tárgyi feltételeiről és szokásairól szólva érintem a levélvivők szerepét, akikre a célba juttatandó írott szövegek mellett gyakran fontos szóbeli üzenteket is bízta. Ez a forrásbázis, különösen, ha a vizsgálatainkba bevonjuk a szövegekből kikövetkeztethető elküldött, de ránk nem maradt leveleket is, számos lehetőséget nyújt arra, hogy a késő antik információáramlás térbeli és időbeli kiterjedtségét vizsgáljuk. A felvetett problémákból remélhetőleg kiderül, hogy miért nem olyan egyszerű megválaszolni azt a kérdést, hogy hány augustinusi levél van.

Pálffy Margit

(Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történettudományi
Intézet, Középkori és Koraújkori Történeti Tanszék)

A PRÉDIKÁCIÓ MINT PROPAGANDAESZKÖZ ORÁNIAI VILMOS ANGLIAI UDVARÁBAN

Az Egyesült Tartományok helytartójának angliai hatalomátvétele (1688–1689) után számos eszközre volt szüksége, hogy hatalmának legitimitását alattvalói előtt is megerősítse. A dicsőséges forradalom megtörte az Angliában szokásos, ám törvényben nem rögzített trónöröklési rendet, ráadásul az előző király (II. Jakab) nem mondott le trónigényéről. Elfogadható és támogatható-e ilyen körülmények között az új uralkodópár hatalma? Milyen jogon uralkodik Vilmos, ha nem fúzi közvetlen vérségi kötelék elődéhez? Számos lényeges, a fentiekhez

hasonló kérdés vetődött fel a hatalomváltás során, melyet a király udvari propagandája is próbált megválaszolni és megerősíteni ezáltal az új uralkodó hatalmát.

Vilmos számos propagandaeszköze közül jelen előadás csak a prédikációt vizsgálja mint az ünnepségek és hálaadások központi elemét. E különleges kommunikációs csatorna nemcsak szóban, hanem írott formában is terjesztette az új uralkodó hatalmáról hivatalosan kialakított képet. A viszonylag szűk körben elhangzó, ám jelentős személyek által elmondott beszédek uralkodói parancsra nyomtatásban is megjelentették, így a kávéházakban, vendéglőkben és pubokban is beszélgethettek, vitatkozhattak a bennük foglaltakról. Vilmos seregeinek angliai partraszállása (november 5.) kettős ünnepnappá vált, hiszen 1605-ben e napon leplezték le a puskaporos összeesküvést, így ezután minden évben hálaadással emlékeztek e nemzeti ünnepen. A Vilmos propagandatevékenységében egyik legjelentősebb szerepet játszó személy, Gilbert Burnet 1689. november 5-én elhangzott szónoklatából megtudhatjuk, hogy a II. Jakab uralmától való szabadulást a szerző a zsidó nép Egyiptomból való meneküléséhez, Vilmost pedig Mózeshez hasonlította. A gondviselő Isten által figyelemmel kísért választott nép története tele van csodás történetekkel, és Angliának a pápizmustól és az önkényuralomtól való megszabadítása is Isten műve. E párhuzamok természetesen nemcsak Burnet műveiben jelennek meg, hanem számos prédikációban, értekezésben és pamfletben is, melyek Vilmos és Mária trónra kerülése kapcsán örvendeztek, és hálaadással emlékeztek a történetekről. Mindezen művek, bár egyáltalán nem politikai–filozófiai fejtegetésnek íródtak, kitűnő képet adnak a korszak emberének hatalomfelfogásáról, Istenképéről, politikai fogalmairól, melyek megismerése által jobb esélyünk lesz egy korszak történéseinek megértéséhez is.

Rábai Krisztina

(Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történeti
Segédtudományok Tanszék)

EGY 16. SZÁZADI SZÁMADÁSKÖNYV INFORMÁCIÓTÖRTÉNETI TANÚSÁGAI

Előadásomban Jagelló Zsigmond herceg 1500–1507 között írott két kötetnyi számadáskönyvének információtörténeti szempontból is

értékes bejegyzéseit elemezve nemcsak a gyakran úton lévő herceg és udvara útvonalai válnak rekonstruálhatóvá, de nyomon követhetjük a korszakban jelentős, a Jagelló dinasztia tagjai által uralt királyságok (Magyar és Cseh Királyság, Lengyel Királyság, Litván Nagyfejedelemség) uralkodói udvarai közötti információ áramlást (a hírek közlésének módját, terjedésének sebességét stb.). Mindez olyan jelentős eseményekhez kapcsolva vizsgálható, mint – a későbbi II. – Lajos magyar király születése, nagyanyja, Erzsébet lengyel királyné halála, János Albert lengyel király, majd utóda, a litván nagyfejedelemi címet is viselő Sándor halála. A hercegi udvar életében nyomon követhetjük a gyászra való felkészülést, s ezzel párhuzamosan tanúi lehetünk a Zsigmond trónra kerülése körüli széles körű követváltások sorának. Emellett olyan egyszerű, hétköznapi jelenségeket is megfigyelhetünk, minthogy miként adnak hírt az utazó hercegi udvar érkezéséről annak szállását előkészítendő, honnan és kik érkeznek a herceghez köszönteni őt vagy alamizsnát kérni (szegények, betegek, szerzetesek, török fogságból szabadulást remélők), valamint felfigyelhetünk azokra a burkolt – a lapszálon csillaggal jelzett – utalásokra és sejtelmes félmondatokra (miszerint a herceg jól tudja mire költötték el az adott összeget), melyek az egyébként kizárólag férfiakból álló udvartartás költségei között a herceg szeretőjének kiadásaira vonatkoznak. Ugyancsak érdekes lehet és a nemzetiségileg is sokszínű udvar nyelvhasználatára enged következtetni az alapvetően latin, de számos lengyel, magyar, német szót/kifejezést tartalmazó szöveg nyelvezete.

A tanulmány alapjául szolgáló forrás magyar történeti vonatkozású része Divéky Adorján munkássága révén vált elérhetővé 1914-ben. A magyar vonatkozással nem bíró részek kiadása még várat magára, de az előadásban ennek a – földrajzilag Sziléziától Litvániáig ívelő – anyagnak az információt is megismerhetjük.

RÁCZ MÁRK

(Pest Megyei Kormányhivatal Fogyasztóvédelmi Felügyelősége)

AZ EGYETEMI ÉS POLITIKAI INFORMÁCIÓK AKADÁLYOZÁSA VALAMINT ENGEDÉLYEZÉSE A DEBRECENI KOSSUTH LAJOS TUDOMÁNYEGYETEM MARXIZMUS-LENINIZMUS INTÉZETÉBEN 1966–89 KÖZÖTT

Előadásomban arra keresem a választ, hogy miképp éltek a lehetőséggel a Kossuth Lajos Tudományegyetemen 1989 előtt megtalálható ideológiai tanszékek vezetői és az oktatási egység intézetigazgatója a politikai jellegű információk átadása tekintetében. Bemutatom, hogy a valódi információ birtokosai hogyan kezelték az oktató kollégák, valamint az egyetemi hallgatók felé a tanítással vagy mozgalmi kérdésekkel (KISZ), illetve más aktuálpolitikai ügyekkel kapcsolatos információkat. Közhelynek számít, ha azt mondják, az információ hatalom. Egy diktatúrában, ahol nem létezett szabad véleménynyilvánítás, annál inkább az (ön)cenzúra intézménye, különösen érdekes lehet ezt megvizsgálni. Kádár János „puha diktatúrája” azért is különösen érdekes terep a kutatásom szempontjából, mert eddigi eredményeim alapján is elmondható, hogy a 80-as években már érezhetően finomabb volt a hatalom tapintása az információ vénáján, mint akár az 50-es években. Természetesen ennek a megállapításnak igen gazdag szakirodalma található meg idehaza.

Egyfelől átlagosnak mondható munkahelyi kollektívát vizsgálók tudományos igényességgel, más szempontból viszont mégis kényes terep ez az akkori államhatalom szempontjából, hiszen a baloldali ideológia élharcosai, művelői tevékenykedtek ebben az intézetben. 1966 előtt nem intézet, hanem „csak” ideológiai tanszék létezett az egyetemen, ezért ettől az évtől kezdtem kutatásomat a rendszerváltásig ívelően. Mivel az évek óta tartó kutatás újabb állomásáról van szó, ezért eltekintek attól, hogy részletes intézmény-történettel vezessem be mondandómat. Azonban vázlatosan mégis szót ejtek annak érdekében, hogy a hallgatóság jobban bele tudjon helyezkedni a történésekbe. Ez azért is fontos, mert 1989 előtt kiemelt szerepe volt a magyar felsőoktatási intézményekben (is) egy marxizmus intézetnek. Ha időm engedi, akkor az egykori állambiztonsági szolgálatok szerepére is kitérek, különösen annak fényében, hogy emberei gyakran azzal bizonyították „információ-éhségüket”, hogy havonta egy alkalommal

meglátogatták „baráti beszélgetésre” a tanszékek vezetőit. Hivatalosan ezekről a beszélgetésekről nem készültek feljegyzések.

Radek Tünde

(ELTE Bölcsészettudományi Kar, Germanisztikai Intézet,
Német Nyelvű Irodalmak Tanszéke)

AZ INFORMÁCIÓKÖZVETÍTÉS JELLEMZŐI A MAGYAR KIRÁLYSÁGBAN KÖZÉPKORI NÉMET NYELVŰ KRÓNIKÁK ALAPJÁN

Mint ismeretes, a középkori német nyelvű krónikák számos helyen számolnak be a Magyar Királyságról, annak történetéről. Kiemelendő, hogy a népi nyelven íródott elbeszélő források a laikus megbízóknak, mecénásoknak, célközönségnek köszönhetően sokszor olyan többletinformációval is rendelkeznek (pl. anekdotikus, legendás elemek), amelyek a latin nyelvű szövegekbe az „igazságra való törekvés” elve miatt nem kerülhettek be. Számos középkori német nyelvű krónika tematizálja a Magyar Királyság nemzetközi kapcsolatait, így ezek a szövegek kiváló lehetőséget teremtenek az információközvetítés, információáramlás nyomon követésére.

A vizsgálat korpuszát – kronológiusan felsorolva – az alábbi szövegek alkotják: (1) Ottokar aus der Gaal (*1260–1265k., † 1320k.) valószínűleg a 14. század első évtizedeiben keletkezett Stájeri vagy másképpen Osztrák Rímes krónikája (Steirische Reimchronik/Österreichische Reimchronik), (2) Mügeln Henrik (Heinrich von Mügeln, * valószínűleg 1319, † 1380k.) valószínűleg 1359–1362 között feljegyzett Magyar Krónikája (Ungarnchronik), Jakob Unrest (* ?, † 1500) 15. század végén keletkezett (3) Osztrák Krónikája (Österreichisches Chronik) és (4) Magyar Krónikája (Ungarische Chronik).

Ottokár Stájeri Rímes krónikája közel 100 000 középfelnémet verssorban tárgyalja az 1250–1309 közötti időszakot, amelyben a birodalmi ügyeken kívül kitér bizonyos fejedelmek, tartományok, szomszédos területek, így Magyarország és Csehország történetére is, hogy csak néhány releváns területet emeljünk ki. Mügeln Henrik német nyelvű Magyar krónikája az özönvíz korszakától az 1333-as esztendőig, Károly Róbert uralmáig (1308–1342) tárgyalja az eseményeket. Jakob Unrest Osztrák Krónikája 1379-cel veszi kezdetét és nagyobb részletességgel tárgyalja a III. Frigyes (német-római császár 1452–1493)

uralkodása alatti történéseket először 1493-ig, majd kiegészítésekkel 1499-ig, s nagy figyelmet szentel a török harcoknak (Karintia). Jakob Unrest töredékes kézirata a hun időktől II. Gézáig, 1162-ig, teljes kézirata pedig a kezdetektől Mátyás királyig, az 1490-es évekig tárgyalja az eseményeket.

Rákóczi István

(ELTE Bölcsészettudományi Kar)

INFORMÁCIÓS PALIMPSZESZT: PORTUGÁL FORRÁSOK A SZENT LIGA MAGYARORSZÁGI HÁBORÚJÁNAK ESEMÉNYEIRŐL

Az előadás azokat a „reciklált” információkat tárgyalja, amelyek „relaçam”, „diário” néven a közvetlen eseményeket tükrözik, kötetbe szerkesztve pedig némi összegzést adnak a Szent Liga törökellenes harcainak magyar vonatkozásairól. Céлом kimutatni, hogy egy sor „toposz”, „panel” és ikonográfiai elem úgy cirkulál a korabeli olvasók körében, hogy azok átvétele más olasz és ibér periodikákból nem kerül utalásra, illetve hogy mindezek egymásra halmozódva egy különös – és nagy hatású – imágót is teremtenek a kor Magyarorszájáról.

Reszler Gábor

(Nyíregyházi Főiskola, Történettudományi és Filozófia Intézet,
Történettudományi Intézeti Tanszék)

INFORMÁCIÓ ÉS DEZINFORMÁCIÓ SZEREPE A VÖRÖS HADSEREG TISZTIKARÁNAK 1930-AS ÉVEKBELI LIKVIDÁLÁSÁBAN

A Szovjetunióban az 1930-as évekre kialakult politikai rendszerben lezajlott tisztogatásoknak, kirakatpereknak óriási az irodalma. A történészek szerint a perek egyik kiváltó oka az volt, hogy a régi bolsevik gárda alkalmatlannak bizonyult a Sztálin vezetésével kialakult személyi diktatúra működtetésére, ezért a pártállam vezetője megszabadult ezektől az önállóan gondolkodó emberektől. Az előadás elsősorban arra keresi a választ, hogy a harmincas években a gyökeres gazdasági-társadalmi átalakulás során a hatalom irányítói milyen módon jutottak információkhoz, hogyan működtették ezeket az információs csatornákat, másrészt a közvélemény-formálás totális

módszerei belföldön és külföldön mennyire járatódtak be, váltak hatékonnyá. A tisztikar likvidálásakor hogyan alakult ki a kiszemelt áldozatok információhiányból fakadó sebezhetősége, mennyiben pecsételte meg sorsukat a beosztott parancsnokok „nép ellenségeinek leleplezésében” kiteljesedett versengése. Végül a vádlottak bűnösségének igazolásában milyen szerep jutott a náci titkosszolgálat által produkált, dezinformációkat tartalmazó dokumentumoknak.

Dr. Seres György –Tibenszkyné Dr. Fórika Krisztina

(Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Katonai Műszaki Doktori Iskola –
Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Katonai Üzemeltető Intézet,
Informatikai és Elektronikai Hadviselési Tanszék)

SZUBJEKTÍV INFORMATIKATÖRTÉNET

Az informatika történetét hajlamosak vagyunk az elektronikus számítógépek történetére leegyszerűsíteni. A kezdetet az első generációs vákuumcsöves számítógépek (1945–1954) jelentették. A második generációs számítógépekben az architekturális változást a tranzisztorok megjelenése hozta (1955–64). A harmadik generációs számítógépek már képesek voltak arra, hogy egy időben több feladatot is végrehajtsanak, az időosztásnak, multiprogramozásnak és a párhuzamos működtetésnek köszönhetően, és általánossá vált a távadatátvitel (1965–74). A programozási nyelvek közérthetőbbé válásával (pl. BASIC) az alkalmazások felhasználási területe szélesedett, és a kész alkalmazások használata elterjedtebbé vált. A negyedik generációs számítógépekben a mikroprocesszorok, az LSI és VLSI integrált áramkörök megjelenése forradalmasította a szoftverek fejlesztését (1971–91).

Az ötödik generációs számítógépekben már párhuzamos és asszociatív működésű mikroprocesszorokat alkalmaznak (1991-től napjainkig). De valóban ez a korszak alkotja az informatika történetét? Ha csak a saját tapasztalatainkra gondolunk, akkor is kiderül, hogy messze nem erről van szó. Miért lehet ma is kinyomtatni az 1986-ban egy Spectrum számítógépen írt dolgozatot, és miért nem lehet elindítani egy IBM PC-n, az 1991-ben készült bemutató-programot? Ezek a kérdések ihlették azokat a gondolatokat, hogy például miért "öregszenek" a szoftverek, lesznek-e eszközeink a jövőben "olvasni",

vagy" alkalmazni" a ma készített dokumentumainkat és alkalmazásainkat? A szoftverek öregedése tünet vagy ok? A szoftverek elöregedése hasonlítható egy betegséghez, aminek számos tünete jelentkezhet, ugyanakkor ez a szervezet változása miatt következik be. Ez a technológia az emberi szervezettel ellentétben nem az öregedés, hanem a fiatalodás jeleit mutatja, egyre gyorsabb, egyre többfajta eszközt képes használni, gyakorlatilag mindig, mindenkor és mindenhol. Amikor ezekre a kérdésekre kerestük a válaszokat, újabb kérdések merültek fel: mióta beszélhetünk IKT-ről – infokommunikációs technológiáról? Mikor kezdődött az informatika korszaka? A digitális adatátvitel valóban a 20-ik században kezdődött? Előadásunkban ezekre a problémákra próbálunk választ találni.

Slíz Mariann

(ELTE Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet)

A SZEMÉLYNÉV MINT AZ INFORMÁCIÓ FORRÁSA

Az előadás a két legnagyobb személynévtípust, a családnevet és a keresztnévet vizsgálja abból a szempontból, hogy milyen valós és látszólagos információt közvetítenek viselőjükről. A családnevek kapcsán kitér e névtípus látszólagos etnikum- és vallásjelölő szerepére (a magyar és idegen eredetű családnevek esetében egyaránt), a névviselőnek a ma is világos etimológiai jelentésű (átlátszó) családnevek által sugallt látszólagos jellemzőire (pl. külső-belső tulajdonságaira, vö. Kövér). A családnev e sajátosságai a névváltoztatás okai is lehetnek sok esetben, ha a névviselők igyekeznek megszabadulni nevetségesnek vagy megbélyegzőnek, társadalmilag hátrányosnak érzett családnevüktől. E kérdések tárgyalásában az előadás történeti és mai adatokra egyaránt támaszkodik. Az asszony-, illetve házassági nevek közvetítette információ (a férjezettség jelölése), illetve annak a legújabb szabályozás eredményeképpen történt változása szintén szóba kerül az előadásban.

A keresztnévek ugyancsak utalhatnak a névviselők etnikumára, vallására, társadalmi hovatartozására, életkorára, továbbá szülei politikai-ideológiai meggyőződésére, érdeklődésére (pl. olvasmány- vagy filmélményére) stb. Ezek egy része hiteles lehet, más részük azonban megtévesztő, hiszen a keresztnévek nyelvtől és etnikumtól

függetlenül átkerülhetnek egyik nyelvből a másikba. E névtípus kapcsán szóba kerül a dinasztikus névadás (az uralkodócsaládok és a pápák névadása) is, amely a névvel való tudatos információközvetítés sajátos esete.

A család- és keresztnév kapcsolata is vizsgálandó terület az információközvetítés szempontjából. Itt a névelemek sorrendje és az inkongruencia (vagyis a két névelem össze nem illő volta) kerül előtérbe; ezek ugyanis a látszólagos etnikum- és vallásjelölés eszközei. Az utóbbi az egyik oka annak is, hogy egyes nevek neveltségnek hathatnak egy adott közösségben, de az átlátszó család- és keresztnévek, valamint az irodalmi és filmes eredetű keresztnévek esetében nemcsak a két névelem össze nem illő volta (pl. Nagy Manó), hanem az összeillőség is lehet a neveltségesség forrása (pl. Farkas Piroska, Kardos Aramis).

Befejezésül az előadás röviden foglalkozik a névfordításokkal is, hiszen ezek alapvetően megváltoztatják a név által közvetített információt, gyakran tévútra vezetve a befogadót (vö. Verne Gyula – Jules Verne; az előbbi magyar, az utóbbi francia etnikumot sugall).

Szabó Viktor

(Eszterházy Károly Főiskola, Történelemtudományi Doktori Iskola)

A PLAKÁT MINT INFORMÁCIÓKÖZLŐ ESZKÖZ A MAGYARORSZÁGI TANÁCSKÖZTÁRSASÁG PROPAGANDÁJÁBAN

A Magyarországi Tanácsköztársaság rövid fennállása alatt rendkívül intenzív propaganda-tevékenység folyt. Ez tulajdonképpen érthető is, ha figyelembe vesszük azt a körülményt, hogy a tanácsköztársaság vezetőinek egy merőben új társadalmi rendszer felépítéséhez kellett (volna) megnyerniük a tömegek támogatását. Eme tevékenységre irányuló kutatásaim során kiemelten foglalkozom a kommün talán legmagasabb színvonalú „propagandatermékeinek”, a plakátoknak a vizsgálatával.

A plakát mint információközlő eszköz fontos szerepet játszott a tanácsköztársaság propagandájában, hiszen segítségével vizuálisan lehetett közvetíteni „az utca embere” felé a közölni kívánt információkat. Ennek jelentőségét talán jobban megérthetjük, ha hozzátesszük, hogy ekkor Magyarország 6 éven felüli lakosságának 31%-a – 1910-es adatok alapján – analfabéta volt. Továbbá az is

megemlíthető, hogy az írni-olvasni ugyan tudó, de alacsonyabb műveltségi fokon álló társadalmi csoportok többsége is könnyebben elérhető volt ezen a módon, mint az írott propagandakiadványok útján. A plakát figyelemfelkeltő színvilágával, rövid, tömör megfogalmazásaival, érzelmekre ható képi ábrázolásaival ideális és – az első világháborús propagandának köszönhetően – kipróbált eszközt jelentett a kommunista vezetők számára.

Előadásomban azt szeretném bemutatni, hogy a tanácsköztársaság plakátjai hogyan próbálták közvetíteni a kommunista forradalmi szellemet, milyen témákon, milyen képi ábrázolásokon, milyen szimbólumrendszeren keresztül kísérelték meg mozgósítani, illetve befolyásolni az embereket.

Szoboszlai György Cs.

(Nyíregyházi Főiskola, Történettudományi és Filozófia Intézet,
Történettudományi Intézeti Tanszék)

1984. AZ AMERIKAI SZÉLSŐJOB B ELSŐ LÉPÉSEI A VIRTUÁLIS TÉRBEN

1984-ben két figyelemre méltó írás jelent meg az Inter-Klan Newsletter and Survival Alert-ben. A cikkek szerzője a modern amerikai szélsőjobb egyik kulcsfigurája, a leaderless resistance koncepciójának legfőbb propagátora, Louis Beam (1946–) volt. Beam ebben a két írásában az „on line” korszak beköszöntét adta tudtára olvasóinak: annak az új technológiának az eljövételét, melynek révén hite szerint sikerülhet megtörni az amerikai kormány és a nagy multicégek információs monopóliumát.

A megjövendő új világ, az internet forradalma természetesen az általa elképzelt karnyújtásnyinál valamivel nagyobb távolságra volt még 1984-ben, de ez paradox módon nem csökkenti, inkább növeli kijelentéseinek értékét: évek helyett egyenesen évtizedekkel sikerült előre tekintenie a jövőbe, egy pillantást vetve arra a korra, amelyben hatéves gyerekek kezelik magától értetődő természetességgel a számítógépeket.

Víziójának felvázolását követően Beam részletesen bemutatta az általa létrehozott BBS (Bulletin Board System), az Aryan Nations Liberty Net lényegét, felépítését és működését olvasóinak. És legfőképpen arra igyekezett felhívni a figyelmet, hogy a telefonvonalon keresztül

egymáshoz kapcsolódó személyi számítógépek milyen új konspirációs technikák kifejlesztését teszik lehetővé a kormánnyal szembeni harc során.

Történelmi szerepe ellenére nem Beam volt az első, aki a szélsőjobb „behálózásán” fáradozott. Az ő Liberty Net-jének az indulását néhány hónappal megelőzte egy korabeli „gyűlöletkiadó”, George P. Dietz BBS-e, a Liberty Bell Net (másik nevén: Info International Network). Ő ugyanakkor alapvetően a szélsőjobboldali irodalom terjesztésére használta a maga rendszerét, Beam viszont felismerte az új technológia közösségépítő szerepét. Kettejük erőfeszítései nem csak saját térfelükön keltettek figyelmet. Az Anti-Defamation League egyik 1985-ös jelentésében részletes tudósítás olvasható Beam és Dietz kezdeményezéseiről, a legnagyobb veszélyt az újdonságok, a „trendi” dolgok iránt fogékony fiatalokra gyakorolt hatásban jelölve meg a szélsőjobb által működtetett BBS-ekről szólva.

Előadásomban a Beam-féle BBS által kínált szolgáltatásokat, a rendszeren hozzáférhető információk, adatok körét kívánom áttekinteni, végezetül feltéve a kérdést: vajon a Liberty Net a leaderless resistance egy megvalósítási kísérletének tekinthető-e, vagy éppen ellenkezőleg, egy azzal alapvetően összeegyeztethetetlen kezdeményezésnek kell tekintenünk.

Szommer Gábor

(Eötvös József Főiskola, Baja)

NÖVÉNYEKHEZ ÉS ÁLLATOKHOZ KAPCSOLÓDÓ ISMERETEK KULTÚRÁK KÖZÖTTI MOZGÁSA A KORA ÚJKORBAN – A KELET-INDIAI TÁRSASÁG SZEREPE A KÖZVETÍTÉSSEN

Előadásomban a kora újkori tudásmozgás egy specifikus szegmensét veszem szemügyre. Az angol Kelet-indiai Társaság korai éveiből, a 17. század elejéről hozott eseteken keresztül azt vizsgálom meg, hogy a különböző növények és állatok kultúrák közötti mozgatásához, szállításához milyen információs aspektusok köthetők. Ennek során több dimenziót szeretnék érinteni, lehetőleg olyanokat, amelyek a történelmi munka során viszonylag ritkán jelentkeznek problémaként. Ezek között számos részprobléma említhető, kezdve a tudományos ismeretektől egészen a kulturális szokások átadásáig, de kitérek az olyan – talán

kevésbé szembeötlő mozzanatokra is –, mint például a növények termesztéséhez vagy az állatok különböző funkciókra történő használatához kapcsolódó általános vagy éppen szakismeretek.

Szűcs László Gergely

(Wesley János Lelkészképző Főiskola, Budapest)

**A MODERN BÍRÓSÁG ÉS AZ ÁTALAKULÓ NYILVÁNOSSÁG - NÉHÁNY
GONDOLAT AZ NSU-PER KAPCSÁN**

Előadásomban egy most zajló precedenspert, a német Nemzetiszocialista Illegalitás (NSU) terrorszervezet perét, annak előkészületeit vizsgálom egy tágabb társadalomelméleti, politikai filozófiai perspektívából. A per előkészületeit sok konfliktus kísérte, mivel a bíróság nem fordított kellő figyelmet a kiegyensúlyozott sajtójelenlét megteremtésére, így az információ szabad áramlására. Feltevésem szerint a bíróság helytelen döntéseit nem pusztán az magyarázza, hogy a demokratikus nyilvánosság szempontrendszerét háttérbe szorítva csak a bírósági eljárás technikai és jogi szempontjai szerint mérlegelt; a problémák egy része a bíróság szerepének anachronisztikus felfogása is. A müncheni bíróság feltevésem szerint egy többé-kevésbé idejétmúlt polgári demokrácia-felfogás normarendszere szerint mérlegelt. E felfogás szerint a bíróságnak pusztán egy adott nemzetállam határain belül felmerült ügyekben kell döntést hoznia. Ebben az értelemben a bíróság azt tekinthette feladatának, hogy az adott állam határain belül élő polgárság nyilvánosságának keretében igazolja döntésének legitim voltát, így a „nemzeti” televízió és rádió, és a német nyelvű nyomtatott sajtó csatornáján keresztül elsősorban a német állampolgárok felé tegye lehetővé az információáramlást, az eljárás átláthatóságát. Az átalakulóban lévő politikai nyilvánosság egyik sajátossága ezzel szemben éppen az, hogy a problémák, amelyekkel foglalkoznia kell, gyakran nem maradnak meg egyetlen állam határain belül (ebben az esetben lehetséges, hogy nemzetközi terrorhálózatba illeszkedő elkövetőkről van szó, az áldozatok pedig olyan migránsok, akik feltehetően xenofób bűncselekmények áldozataivá váltak). A német bíróságnak a döntéseit így nem pusztán a német nép előtt, hanem a nemzetközi nyilvánosság „ítélőszéke előtt” kell igazolnia. Ráadásul a

nemzetközi határokon egyre inkább átívelő politikai nyilvánosság fórumait a korábbihoz képest kevésbé a nemzeti nyomtatott sajtó, hanem inkább az angol nyelvű elektronikus orgánumok határozzák meg. Ezért talált nagy értetlenségre a bíróság akkreditációs eljárása egyrészt a török sajtóban, másrészt a fiatal értelmiségiek által olvasott online médiában.

Tamás Ágnes

(Szegei Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar,
Történeti Intézet)

MEGRAJZOLT HÍREK. AZ OLASZ EGYSÉG LÉTREJÖTTE ÉS A MAGYAR FÜGGETLENSÉG VÁGYA

Előadásomban két vicclap, a Tóth Kálmán által szerkesztett Bolond Miska és a Jókai Mór szerkesztésében megjelent Az Űstökös hasábjain megtalálható karikatúrákon (1860–1861) kívánom megvizsgálni, hogy miként ábrázolták az olasz egység létrejöttét, s ezt a kortársak hogyan kötötték össze a magyar függetlenség vágyával, egy új forradalom reményével, mely elhozhatja a várva várt szabadságot.

Elemzésünk kútfőjéül több szempontból is érdemes a vicclapokat kiválasztani. Egyrészt, az élclapok a korszak népszerű és újszerű olvasmányai voltak, melyek immár heti rendszerességgel láttak napvilágot, és képeket is tartalmaztak. Másrészt, egy a cenzúra által még éberem felügyelt időszakban a karikatúrákon könnyebben el lehetett bújtatni az olvasóknak, illetve az olvasni nem tudó szemlélőknek szánt üzeneteket. Így biztosan számíthatunk arra, hogy találunk a vicclapokban – a Garibaldit éltető művek tiltása ellenére – olyan rajzokat, melyek analízisünk tárgyát képezhetik.

Előadásom bevezetésében röviden bemutatom a vicclapok szerkesztési módszereit, szerkesztőiket, terjesztésüket, majd e sajtóorgánum jelentőségére térek ki. Korpuszunkat vizsgálva nem eseménytörténeti, hanem információtörténeti szempontból a következő kérdéseket vethetjük fel, melyek megválaszolása az előadás elsődleges célkitűzése: milyen elemek kerültek át a magyar élclapokba a kortárs híradásokból? Vajon miért éppen azok? Mely szereplők bukkantak fel az ábrázolásokon és kik nem? Milyen szimbólumokat tüntettek fel a karikaturisták? A cenzúra ellenére sikerült-e – függetlenségi szemléletű

- Habsburg-ellenes képeket publikálni? Hogyan csúsztották össze a rajzolóképi eszközökkel a magyar forradalmi, függetlenségi terveket az olasz egység megszületésével? Megfigyelhetjük, hogy Giuseppe Garibaldi kultusza a karikatúrák alapján is – s nem csupán a számos incidens, betiltott versről, röpiratról szóló információink szerint – élénken élt a kortárs magyar köztudatban. Így, mint ahogy látni fogjuk, – a többi magyar kötődésű figura mellett – Garibaldi, II. Viktor Emánuel és III. Napóleon szintén a képek gyakori szereplői.

Tánczos Péter

(Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar,
Modern Filozófia Doktori Program)

REVELÁCIÓ, KOMPLIKÁCIÓ ÉS PERSZEVERÁCIÓ - A FILOZÓFIAI SZUBVERZIÓ INFORMATÍV FUNKCIÓJA*

A modern filozófia egyik meghatározó tendenciája a szubverzív bölcséleti aktivitás és a teoretikus gondolkodás azonosítása. Ennek a felforgató, kritikai eljárásnak a legfőbb sajátossága, hogy látszólag nem alkalmas pozitív gondolati tartalmak létrehozására és közvetítésére: megmarad tisztán negatív filozófiai metódusnak. Előadásomban arra teszek kísérletet, hogy bemutassam, a szubverzív gondolkodás miképpen tehet szert alapvetően formai struktúrája mellett informatív funkcióra is.

A felforgató eljárás elsődlegesen az elméleti állítások berögzült, közhelyszerű jellegét igyekszik megszüntetni azáltal, hogy a bevett pozíciókat és helyértékeket összezavarja. A szubverzív gondolkodás elvitatja a teorémák állító-kijelentő szerepkörének kitüntetettséget, és helyette inkább magára a permanens mozgást generáló eljárásra helyezi a hangsúlyt. A filozofálás felforgató aktivitása olyan jellegzetes elmozdulásokban jelentkezik, amelyek alaki, „formába öntő” dinamizmusuk révén sajátos értelemalakzatokat képeznek. Az előadásban ezeket az informatív lecsapódásokat vizsgálom; az elemzés során elsősorban Friedrich Schlegel és Nietzsche filozófia-felfogására, gondolkodói tevékenységére támaszkodva. A náluk tetten érhető szubverzív tendencia bemutatása révén rávilágítok a felforgató gondolkodás néhány releváns jellegzetességére. Fontos kitérni arra a kérdésre, hogy a szubverzív bölcséleti jelensége miképpen kapcsolódik

az általános intellektuális leplezéssel szemben jelentkező gondolkodói re-velációhoz: mennyiben képes a rejtekező igazságot feltárni a fel- és kiforgató eljárás mód? Annak is érdemes utánajárni, hogy egészen pontosan milyen információkat mutathat fel az ilyen aktivitás, valamint a feltárt jelentés mire vonatkozik?

A szubverzívó nem csak a leleplező eljárással, hanem a komplikálás módszerével is sajátos viszonyt ápol. Kérdés, hogy az egymással ugyan nem kibékíthetetlen, de mégis ellentmondásokkal terhelt relációban lévő gondolkodói módszerek milyen módon egyeztethetők össze. Az előadásban egyebek mellett arra is ki térek, hogy a felforgató eljárás miként kapcsolódik össze a filozófia (vagy metafizika) perszeveratív szükségletével, utóbbi hogyan egészíti ki és teszi pozitív állítások megfogalmazására alkalmassá a szubverzívóként felfogott gondolkodást.

*A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése országos program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

Ugry Bálint

(MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Művészettörténeti Intézet
Történettudományok Doktori Iskola,
Kora Újkori Magyar Történelem Doktori Program)

A MEGISMERÉS ÉS AZ INFORMÁCIÓSZERZÉS ÚJ ÚTJAI: A KORA ÚJKORI MAGYAR ÚTLEÍRÁSOK JELENTŐSÉGE AZ INFORMÁCIÓTÖRTÉNET SZÁMÁRA

A 17. századról napjaink történetírásában az információrobbanás korszakaként szokás beszélni. Véleményünk szerint az utóbbi évtizedekben magyar szerzők tollából született tanulmányok – nagyrészt a nyugat-európai tendenciákhoz felzárkózva és azok szempontrendszerét alkalmazva –, figyelmüket három nagyobb problémakörre koncentrálták, melyek az információ-történeti kutatások számára is újabb impulzusokkal szolgáltak. (E hazai kutatói törekvések hangsúlyos szerepet játszottak a kora újkorral napjainkban foglalkozó történet-szgeneráció szemléletének kialakulásában.)

A diplomáciai hírszerzéssel és a híráramlás informális útjaival (kémkedés) foglalkozó hosszabb-rövidebb tanulmányok jelentik az első érdeklődési-csoportot. A másik hangsúlyos 'információ-történeti

problémakört' a mindennapi lét többtényezős viszonylataira a 17. század folyamán egyre gyorsabban reagálni képes nyomtatott szövegek terjesztési módozatainak és stratégiáinak kritikai feldolgozása rajzolta meg. A kora újkori információszerzés és -birtoklás harmadik, a kutatást kiemelten foglalkoztató ágazatává a világi és egyházi gyűjtemények (könyvtár, kincstár, Wunderkammerek) létrejöttének vizsgálata vált. Utóbbihoz kapcsolódik a 80-as és 90-es években és az ezredfordulót követő első években – elsősorban német és angol nyelvterületen – az utazásokra, külföldi egyetemlátogatásokra vonatkozó kutatások fellendülése, melyek napjainkra Magyarországon is sok követőre találtak. Az úti beszámolók egyaránt a kulturális, társadalmi, gazdasági és politikai viszonyokra vonatkozó információk hordozói. Problémát jelent, hogy nehezen rekonstruálható a kortárs befogadói rétegekre tett hatásuk, illetve információs értékük gyakran csak olyan közvetett eredményeken mérhető, melyek a kutatótól más – elsősorban a művészet- és művelődéstörténeti – diszciplínákban való jártasságot is igényelnek. Tény mindemellett, hogy a beszámolók a történeti kutatások számára felbecsülhetetlen értékkel bírnak egy adott korszak bizonyos társadalmi közegei által képviselt mentalitás meghatározásában, mely mentalitást az információk interiorizálása alakítja a legintenzívebben. Előadásunkban elsősorban a hosszú 17. század – a tizenöt éves háború kezdetétől a visszafoglaló háborúk végéig terjedő – időszakára koncentrálnak.

Varga Rita

(Debreceni Egyetem, Humán Tudományok Doktori Iskola Modern Filozófia Program)

AZ IDEGEN, AZ INFORMÁCIÓ NÉLKÜL KONSTRUÁLT ENTITÁS

Az emberek közötti viszony egyik befolyásoló tényezője, hogy a különböző szubjektumok milyen információkkal rendelkeznek egymásról. Ezek alapján tudják egymást magukhoz képest elhelyezni, a Másikról így összeálló tudás határozza meg az Én és a Te relációját. Ennek az ismeretek által konstruált viszonyoknak nem csupán perszonális, hanem kulturális dimenziója is van: az eltérő civilizációk képviselői is részben a rendelkezésükre álló információk alapján alkotják meg az idegen világról és emberekről alkotott képüket.

Felmerül azonban a kérdés, hogy mi történik akkor, amikor valamilyen oknál fogva (pl. a politikai döntések, hiányzó kommunikációs csatorna etc.) nem rendelkeznek a kölcsönös megismerésben részt vevő felek a szükséges, minimális ismeretekkel? Ez milyen reakciókat válthat ki, és milyen módon határozza meg a társas viszonyokat? Általánosságban kijelenthetjük, hogy legtöbbször ellenséges relációkat és indulatokat generál a másíkról való nem-tudás; ezt a speciálisan értett ismerethiányt azonban nem azonosíthatjuk teljesen az információ meg nem létével. Sokkal inkább arról van szó, hogy paradox módon a tudás hiányában, mintegy annak űrét kitöltve, megjelenik egyféle információhalmaz. Ez az ismeretkomplexum sajátos, összetett és ellentmondásos viszonyban áll a mindenkori Másik realitásával: a tudás ebben az esetben inkább az idegen hiányára, mintsem jelenlétére referál.

Előadásomban ezt a helyzetet szeretném közelebbről megvizsgálni, a jelenség mögött rejlő paradox vonatkozásokra kívánok rákérdezni. Elsősorban annak a kérdésnek járok utána, hogy miképpen konstruálódik meg a reális információ hiányában az ártani akaró idegen képe. A válaszadáshoz mindenképpen szükséges végiggondolni, hogy a nem-tudásnak nevezhető állapotban jelentkező információk milyen vonatkozásban állnak az idegen valódi alakjával, illetve hogy az adott ismeretnek milyen episztemológiai értékpozíciója van.

Vincze Tamás

(Nyíregyházi Főiskola, Alkalmazott Pedagógia és Pszichológia Intézet,
Pedagógia Intézeti Tanszék)

AKIK AZ ÉRVÉNYESÜLÉS ÉS ELISMERÉS REMÉNYE NÉLKÜL VÁLTAK TUDÁSFELHALMOZÓVÁ: A „MAGÁNTUDÓS”-JELENSÉG HAZÁNKBAN

A magántudós-típus Németországban ismertebb jelenség volt (Privatgelehrte), nálunk egy jóval szűkebb, de létező réteget jelentett, amellyel a sajtó is foglalkozott a XIX. század utolsó harmadában, a XX. század első felében. Azok tartoztak ide, akik hatalmas tudást halmoztak fel egy-egy tudományterületen, de nem épültek be az akadémiai szférába, nem járták végig a szokásos tudományos grádicsokat. Viszont vastkos köteteket írtak céhen kívüliként is. Kik voltak ők? Lázadó különcök, élheterlen tudósok vagy a környezetük áldozatai? A saját

koruk által meg nem értett zsenik, vagy a tudomány perifériájára sodródott, összeférhetetlen, túlérzékeny tehetségek? Ilyen is, olyan is volt köztük. Németországban gazdag polgárcsaládok leszármazottai engedhették meg maguknak azt a passziót, hogy minden hivatalos elköteleződés és tét nélkül foglalkozzanak – csak úgy saját kedvtelésükből – valamely tudománnyal. Magyarországon ilyen tehetsős polgárcsalád kevesebb volt, s bár földbirtokos-magántudósokra találtam példát, a legtöbb magántudósunkra inkább az volt a jellemző, hogy középiskolai katedrán tékozolta el a tehetségét. Munkásságuk értelmezésekor újabb kérdések merülnek fel. Elpazarolt energiákról tanúskodó, a szakma kánonján kívül rekedt alkotások kerültek ki a tolluk alól, vagy nagyon is előremutató, értékes, épp csak a saját korukban és szakmai környezetükben nem méltányolt alkotások? Hol a határ a megmosolyogtató hóbort és a tiszteletreméltó, áldozatos, bár outsidersként megélt tudományos elköteleződés, nemes fanatizmus között?

A „magántudós”-jelenségről, e szinte megfejtetlen embertípusról a hazai XX. század eleji sajtóban különböző vélekedések jelentek meg. Divatos korabeli elméletekbe ágyazva (pl. Taine milieu-elmélete) próbálták feltárni az ilyen személyiségek titkát, érvényesülésük akadályait, elmagányosodásuk okait. Babits Mihály, Schöpflin Aladár, Ady Endre és Elek Artúr is cikkezett erről a témáról, s mindnyájan máshol ragadták meg a probléma lényegét. Előadásomban hazai magántudósok életpályájának rövid vázolásával kívánom e réteg altípusait megalkotni, így kísérlek meg árnyalt képet adni arról, mennyire differenciált volt ez a sajátos értelmiségi (kívülálló) tábor, milyen eltérő motívumok sodortak bele kiváló elméket a zárványszerepbe. Egy tulajdonságuk közös volt: örök tanulók, örök gyűjtögetők, adathalmazók maradtak, akik olykor irreálisan nagy vállalkozásokba menekültek, vagy éppen perfekcionizmusuk miatt váltak improduktívvá. S mivel a szakmai dialógusokon, építő diskurzusokon kívül rekedtek, el is veszítették a józanságot biztosító szakmai kontrollt, s nem kaptak kollegiális segítséget sem. Így kudarckuk, törekvéseik sikertelensége eleve borítékolva volt.

Vörös Boldizsár

(MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet)

INFORMÁCIÓK EGY FIKTÍV ESETRŐL – MAGYAR ÉS SZOVJET KÖZEGBEN. GUSZEV KAPITÁNY ÉS TÁRSAINAK ÜGYE TÖRTÉNETTUDOMÁNYI MUNKÁKBAN AZ 1940–1980-AS ÉVEKBEN

Illés Béla író, lapszerkesztő (1895–1974) 1945-től terjesztette valóságosként Magyarországon az 1849-es szabadságharc-ellenes cári intervenció hadseregben szolgáló, a hadjáratral szembe forduló, a magyar ügy érdekében tevékenykedő és ezért elítélt orosz katonák, köztük a kivégzett Alekszej Guszev százados és társai ténylegesen soha le nem zajlott történetét. E szerző és munkatársai többféle eljárással is igyekeztek hitelesíteni a fiktív esetet. Tevékenységüknek és a kialakuló magyarországi sztálinista diktatúra legitimációs igényeinek köszönhetően az 1940–1950-es évek fordulóján a képzeletszülte figurák valóságos személyekként kerültek be az új rendszer panteonjába – sorsuk ábrázolásainak az aktuális „szovjet-magyar barátság”-ot kellett történelmileg legitimálniuk, erősíteniük. Az itteni közvélemény-formálók pedig számos eljárással örökítették meg a fiktív figurákat: például ügyük az általános iskolai tananyag része lett, emléktáblával méltatták a „hősök”-et, a századosról budapesti utcákat neveztek el. Az eset ábrázolása az 1940-es évek végétől történelmi tényként kapott helyet több magyar és szovjet történettudományi munkában.

Az előadás példákkal szemléltetve bemutatja, miként jelent meg ezekben a fikció (egy szerzők miképpen jelezték az ezzel kapcsolatos információik forrását), és foglalkozik azzal is, hogy a történet valótlan voltáról az 1950-es években Magyarországon elterjedő információ miként hatott a magyar és a szovjet történettudományban. A kitaláció ugyanis az 1950-es évek közepétől már nem került be hitelesként magyar szakemberek által írt művekbe – ám szovjet tudományos munkákban az 1980-as évek végéig történelmi tényként jelent meg, sőt még a 2000-es évekből is vannak példák arra, hogy egyes szerzők (köztük történész is) megtörténtként tárgyalták Guszev százados és társai ügyét. Előfordult, hogy egy-egy orosz nyelvű szovjet munkában még valóságosként szerepelt a kitaláció, az 1950-es évek közepén napvilágot látott magyar fordításából viszont már kimaradt. A magyar és a szovjet szövegek összevetése – a konkrét eseten túlmutatóan –

általánosabb érvennyel is jól szemléltetheti, hogy ugyanaz az információ miként terjedhet el, érvényesülhet különböző közegekben.

Weszprémy Gábor

(Pázmány Péter katolikus Egyetem, Történettudományi Doktori Iskola)

MOBILFORRADALOM AFRIKÁBAN – A FELZÁRKÓZÁS ÚJABB LEHETŐSÉGE

Az Afrikára vonatkozó statisztikák között – ahogy azt az utóbbi évek tapasztalatai mutatják –, rengeteg hiba, pontatlanság bújik meg. Példaként említhetjük Ghána esetét. Amikor 2010-ben bevezettek egy modernebb metodikát, az ország gazdasági potenciáljának megítélése alacsony bevételűről egy csapásra közepesre ugrott. Általános probléma, hogy az adatok elavultak – az országok körülbelül fele nem készített felméréseket az 1960-as évek óta –, így az azóta lezajlott krízisek, társadalmi változások látszólag nem befolyásolták a statisztikákat. Emellett időközben nyilvánvalóan fejlődött iparról vagy munkaerőpiacról sincs valódi adat, mert a legtöbb munkás feketén, vagy „informálisan” dolgozik. Az ilyen típusú problémákra több megoldási javaslattal álltak elő.

Az egyik lehetne a legegyszerűbbnek gondolt népszámlálás. Ezt a szakértők szerint legrosszabb esetben is tízévente kéne elvégezni. 16 afrikai ország adatai ennél régebbiek, azaz a kontinens egyharmadának valós állapotáról fogalmunk sincs. Az elsődleges akadály az, hogy az eljárás igen költséges, valamint bonyolult infrastruktúrát igényel a népesség összeírása, márpedig az afrikai országok többségének nincsenek erre forrásai. Nem véletlen, hogy a rengeteg külföldi segítség között külön erre a célra is folyósítottak pénzeket, csak 2009 és 2011 között 700 millió dollárt. A törekvés hozott ugyan némi eredményt, azonban ezeket még kielégítőnek sem lehet nevezni. Az egyik probléma az, hogy sok olyan kormány volt és van, amelyik inkább visszatartja az adatokat. További súlyos probléma, hogy a pénz és az infrastruktúra mellett szakemberekben sem bővelkedik a kontinens. A külföldiek, jellemzően európaiak, magas pozíciókba történő helyezése a mai napig visszásságokat, rossz érzéseket kelt az afrikaiakban. Vannak országok, melyek az ellenérzéseket figyelmen kívül hagyva elfogadták a segítséget (jellemzően Szenegál jár az élen). A valódi megoldást a kommunikációs technológia jelenthetné. Egyre több afrikai embernek van már telefonja,

így talán csak idő kérdése, mikor használják fel ezt a népszámláláshoz. A műholdas képalkotás szintén egyre jobb, aminek a segítségével a kikötők gazdasági célú áruforgalmát, autópályák és piacok forgalmát lehetne mérni. Az interneten az emberek aktivitását megfigyelve a munkalehetőségeket, kínálatot és befektetéseket lehetne összhangba hozni.